

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

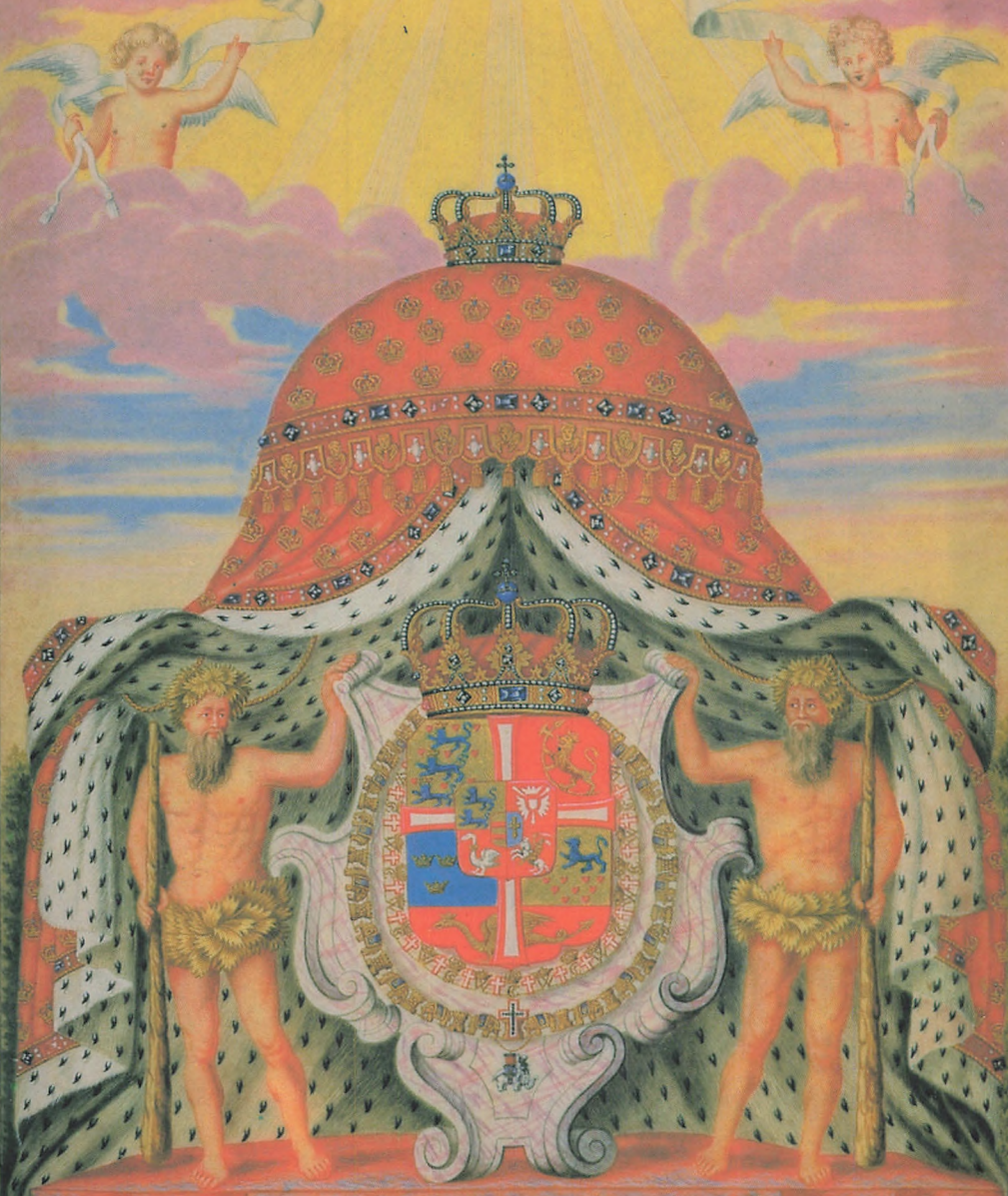
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

PIETATE ET JUSTITIA.

STATUTA ORDINIS
DANNEBROGICI.

I anledning af
den 14. internationale kongres for de
genealogiske og heraldiske videnskaber

KONGELIGE ORDENER

*udstilling
arrangeret i samarbejde med
Heraldisk Selskab
(Societas Heraldica Scandinavica)
ved
Nils G. Bartholdy*

DET NATIONALHISTORISKE MUSEUM
PÅ FREDERIKSBORG
22. august – 26. oktober 1980

Kat. nr. 35

Omslagets forside:

Kat. nr. 52. Titelblad til Dannebrogordenens originale statutter 1693.

Omslagets bagside:

Kat. nr. 54. Marcus Tuschers studier af Dannebrogordenens dragt, ca. 1750 (udsnit).

Foto: Hans Petersen

Tryk: From & Co. - Rødovre

Der rettes en ærbødig tak til:

DRONNING MARGRETHES
OG PRINS HENRIKS FOND

SPAREKASSEN SDS
KØBENHAVN - SJÆLLAND

FABRIKANT MADS CLAUSENS FOND

KGL. HOFJUVELERER A. MICHELSEN A/S

OTTO MØNSTEDS FOND

RANK XEROX A/S

ESKOFOT A/S

BIKUBEN

WM. VETTS FOND

DEN BERLINGSKE FOND

Udstillingsgenstandene er velvilligst stillet
til rådighed af:

Ordenskapitlet

De danske Kongers kronologiske Samling på Rosenborg

Det kongelige Sølvkammer

Det nationalhistoriske Museum på Frederiksborg

Det kongelige Bibliotek

Rigsarkivet

Sorø Akademis Bibliotek

Den kongelige Kobberstiksamling

Kunstakademiets samling af arkitekturtegninger

Tøjhusmuseet

Den kongelige Mønt- og Medaillesamling

Kaptajn E. O. A. Hedegaard

Hofjægermester H. H. lensgreve Moltke

Fru Berit von Numers

Dr. h. c. Ole Rostock

M. W. Mørch & Søns Eftf.

Forord

Med sin ærværdige Elefantorden fra 1400-tallet og sit 300-årige ridderkapel i Frederiksborg slotskirke indtager Danmark en fornem plads i europæisk kulturtradition. For at få de danske forhold belyst i international sammenhæng vil en væsentlig del af foredragene på den genealogiske og heraldiske kongres koncentrere sig om tilsvarende udenlandske fænomener. I tilslutning hertil var det naturligt at arrangere en kulturhistorisk udstilling om dansk ordensvæsen på Frederiksborg.

Udstillingen har kunnet virkeliggøres ved offervilje fra fonds og firmaer og ved beredvilligt udlån af værdifulde ting fra institutioner og private.

Til Hendes Majestæt Dronningen retter jeg en ærbødig tak for tilladelse til at udstille genstande fra de kongelige samlinger, ligesom jeg sender en varm tak til alle institutioner og personer, der har bidraget med materiale.

Stor imødekommenhed er vist mig under det forberedende arbejde af Ordenskapitlets sekretariatschef, major E. A. Nielsen, kgl. ordenshistoriograf, professor, dr. phil. Tage Kaarsted, kgl. våbenmaler Aage Wulff og slots- og ridderkapelforvalter, oberstløjtnant Palle B. Jagd.

For råd og bistand takker jeg tekstiltekniker Karen Jacobi, Nationalmuseet, tekstilkonservator Pia Odgaard Christensen, Konservatorskolen, Dr. Ottfried Neubecker, Wiesbaden, arkitekt Kurt Clauding, der bl. a. har tegnet udstillingens plakat, og kontorfuldmægtig Steen U. Zangenberg, Rigsarkivet.

Det har været mig en stor glæde at modtage de fremragende små afhandlinger, hvis betydelige forskningsresultater her publiceres for første gang. For villigheden til at koncentrere indholdet på få sider og for mange inspirerende samtaler bringer jeg en hjertelig tak til forfatterne forskare Tom Bergroth, Finland, fhv. overinspektør Gudmund Boesen, tandlæge Per Hougaard, fhv. slots- og ridderkapelforvalter, generalmajor Kai Hee Lindhardt og fhv. overinspektør, dr. phil. H. D. Schepelern.

Trykkeriet From & Co. og de implicerede fotografer sender jeg en venlig tanke, fordi de løste deres opgaver under det pres, jeg måtte byde dem.

Sidst men ikke mindst er jeg direktør, dr. phil. Povl Eller meget taknemmelig, fordi Frederiksborgmuseet imødekom mit forslag om at arrangere udstillingen, og en særlig varm tak for fortrinligt samarbejde skylder jeg museumsinspektør Mette Bligaard, der sikrede systematikerens idéer en smagfuld præsentation.

Nils G. Bartholdy

Et østrigsk portræt fra Christian Is tid med den ældste afbildning af Elefantordenen

af Gudmund Boesen
fhu. overinspektør ved Rosenborg

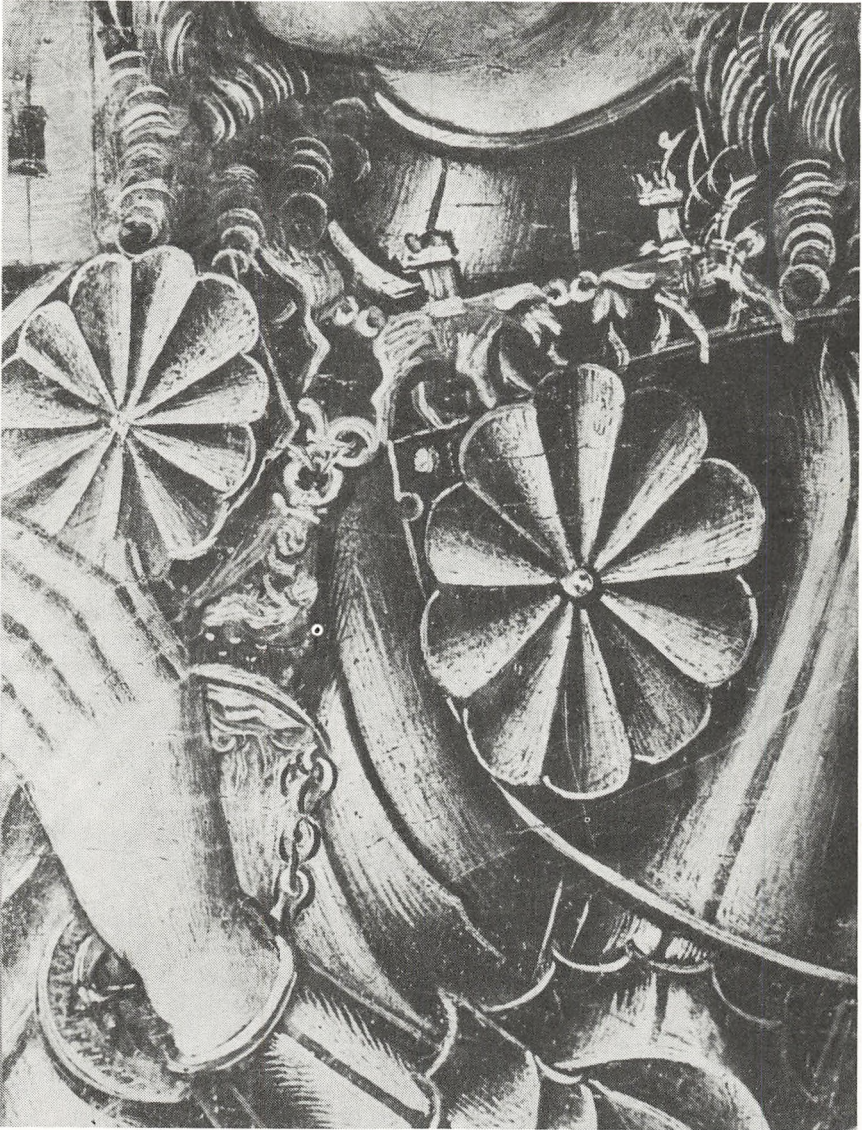
I Wiener Neustadt, 50 km syd for Wien, havde kejser Frederik III nogle årtier i 1400-tallet sin hovedresidens. Her døde i 1477 en mand af steiermarksk lavadel, Florian Winkler, der havde tjent kejseren som lejetropfører. Over hans grav i domkirken ophængtes et på træ malet epitafium, der nu findes i byens museum, og som har den særlige interesse, at det rummer den ældste kendte fremstilling af Christian Is Elefantorden. I maj 1979 havde jeg lejlighed til at studere det på nært hold i dets oprindelige omgivelser i domkirken under en nedreøstrigsk landsudstilling. Maleriets hovedscene forestiller Jomfru Maria med Jesusbarnet og Josef. Til højre ses den afdøde knælende i fuld rustning og bag ham hans navnehelgen St. Florian, der overgiver ham i den hellige families varetægt. Over rustningen bærer den afdøde en kæde af elefanter med tårne på ryggen, to og to med hovedet mod hinanden, øjensynlig udført af sølv (grå på maleriet) med forgyldte buggjorde under tårnene. Ved kæden hænger et billede af Maria med Barnet (øjensynlig i relief) på et månesegl, malet med rødlig farvestrøg, der formentlig angiver forgyldning eller farvet emaljering. Ved måneseglets nedadvendte spidser hænger i to kæder (den ene skjult under den portrætteredes hånd) en rund medaljon med bred gylden randbort (måske med en ubestemmelig ornamentering eller indskrift) og inden for borten en radiært anbragt jernfarvet nagle - antagelig er to tilsvarende skjult under hånden.

Med mindre variationer dækker denne beskrivelse også den ordenskæde, der mere end en menneskealder senere afbildedes på kong Hans's velkendte ligsten i Odense. Winkler-epitafiet vidner om, at elefanten allerede tidligt, i al fald senest en snes år efter at Christian I havde stiftet sit broderskab, var indgået som symbol i det såkaldte »selskab« (ordenskæde), han skænkede broderskabets medlemmer. Kong Hans's kansler Ove Bille erindrede som ældre, at gode mænd, der var riddere, bar et forgyldt »selskab«, men andre, der ikke var ridde-re, bar det uforgyldt.

Til den sidste kategori har Florian Winkler altså hørt. Hvornår og hvorfor Christian I har tildelt ham »selskabet«, vides ikke. Selv om han næppe har hørt til kejserens nærmeste omgivelser, kan det tænkes at være sket i forbindelse med kongens møder med kejseren i Rotenburg o.d.T. i februar 1474 på vejen til Rom eller i Augsburg i juni samme år på hjemvejen. Men det kan heller ikke udelukkes, at Winkler tidligere har tjent Christian I, der flere gange lod hverve udenlandske lejetropper. Lederen af Wiener Neustadts byarkiv Dr. Gertrud Gerhartl, der i sin tid henlejte min opmærksomhed på epitafiet, har i Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich 1967 skrevet indgående om Florian Winkler og hans slægt, men har ikke i sine kilder fundet oplysninger om hans liv før 1469, da han var i fyrrerne. Kort før sin død havde han skrevet et testamente, det er publiceret i Østrig 1889 af

W. Boheim sammen med en kunsthistorisk behandling af epitafiet, hvori allerede forbindelsen med Elefantordenen omtales. I testamentet bestemtes bl. a., at hans »zwo gesellschaft« skulle sendes derhen hvor de hørte til. Det ene »selskab« må da være sendt til Danmark - i

overensstemmelse med den tilbageleveringspligt, der allerede var fastsat i Christian Is fondationsbrev af 9. oktober 1464. At der stadig fandtes et billede af dette »selskab« i Florian Winklers hjemby, har hidtil ikke været bemærket af dansk forskning.

Kat. nr. 7

Elefantordenen på østrigsk epitafium, 1477.

Elefanten som ordenstegn og symbol

af Per Hougaard
tandlæge

Dog, naar Anledningen til Hosebaandet og det gyldne Skind, som Ordenstegn, endnu beroer paa Gisninger, kan større Vished ikke ventes med Hensyn til den danske Elephant.

E. C. Werlauff 1859

Disse ord fra en af vore lærdeste ordenshistorikere er ogsaa i dag værd at mærke sig, naar man søger at belyse, hvorfor elefanten mon blev tegnet for Danmarks fornemste orden, thi kilderne er kun sparsomme.

Elefantordenen menes at have sit udspring fra et af Christian I omkring 1457 oprettet religiøst samfund, af senere forfattere stundom betegnet »Guds Moders Selskab« eller »Ordo divæ virginis«. Medlemstegnet – en kæde – kaldtes kongens »selskab«. Samfundet knyttedes til det af kongen ved Roskilde domkirke byggede Hellig Tre Kongers Kapel, hvis stiftelsesbrev af 9. oktober 1464 giver bestemmelser for dem, »som vort selskab bære eller båret have«. Under Christian Is store romerrejse fik broderskabet og kapellet pavelig stadfæstelse i Rom 1474.

Allerede inden pavelstens godkendelse nød »selskabet« imidlertid betydelig anseelse. Således skriver historikeren C. Paludan-Müller, at hertug Galeazzo Maria af Milano 1474 »havde paalagt sin Resident at føle sig for, om den franske Konge vilde blive misfornøjet over, at han havde modtaget Kong Christierns »Halsbaand og Orden« (»Collare et Ordine«), hvad Kong Ludvig dog intet

havde imod, saasom han ogsaa selv havde denne«.

En blot og bar guldkæde, den være sig nok så kostbar, ville aldrig afstedkomme en sådan udveksling af artigheder mellem suveræner! Når »selskabet« for de to fyrster ikke blot var et smykke blandt smykker, men et statusgivende begreb, må det skyldes, at dets form ogsaa før den pavelige anerkendelse var fastlagt og vel indarbejdet i Europas hofkredse, samt at denne form gav kæden karakter af et symbol.

Hvorledes så det ældste broderskabs-tegn da ud?

Det beskrives aldrig i de tidlige kilder, men de få gengivelser fra før reformationen bekræfter alle udtrykket »collare et ordine«, idet de viser en sammensat prydelse, bestående af halskæde og vedhæng. Hovedtrækkene er fælles, men detaludformningen varierer:

1477: kæde af tårnbærende elefanter, derunder en medaljon. (Epitafiemaleri i østrigsk kirke. Publiceres af Gudmund Boesen i dette katalog).

1483: gylden kæde af tårnbærende elefanter vekslende med tre sammenstillede blomster, derunder en medaljon med Kristi tre nagler og omskriften: ERAT ISTE FILIUS DEI VERE (= Matthæus 24,57: Sandelig han var Guds søn). (Conrad Grünenbergs våbenbog, udg. i Görnitz 1875).

1513: bredt bånd, hvorpå parvis modstillede tårnbærende elefanter vekslende

med sporer (?), i kæder vedhængt to medaljoner visende hhv. Maria med Barnet i solgislen og, måske, Kristi tre nagler. (Kong Hans's monument i Odense, bl. a. publiceret af E. C. Werlauff 1827).

1518: gylden kæde af tårnbærende elefanter og udsvajede kors, derunder en solformet medaljon med Maria og Jesusbarnet. (MS Thott, 548, 4to, Kgl. Bibl., bl. a. publiceret af E. C. Werlauff 1827).

Hertil kan føjes et sent (1537?) ofte citeret udsagn fra biskop Ove Bille: »at die, som i samme orden wore, motte og schulde bære itt selschab, som wor gjort udi lignelse effter Elephant-diur, og itt Spegel under udi samme selschab, udi i lignelse med en blodige torne Krone og tre blodige nagler in honorem & memoriam passionis Christi« (= Kristi lidelse til minde og ære).

Ydermere har det embedsvåben, som prins Christian (II) i 1508 gav ordenens skriftefader, den betårnede elefant som hovedmotiv. Når denne for os så gådefulde figur er ordensinsigniernes mest konstante element, må det skyldes de associationer, den gav middelalderens overklasse.

I datidens zoologiske håndbøger, de såkaldte bestiariar, der udlagde dyrenes adfærd som moralsk-religiøse allegorier, repræsenterede elefanten bl. a. kyskheden på grund af den antikke beretning om, at dyret af blufærdighed kun parrede sig i skjul (Plinius: *Naturalis Historia*, lib. VIII, 5).

Det bedste udgangspunkt for en tolkning er imidlertid en tårnbærende elefant, som Christian I og hans kreds utvivlsomt har kendt, nemlig den, som ses i selve Roskilde domkirke på et af korstolsreliefferne fra 1420. Her gengives i opbyggelsesøjemed en række bibelske optrin, bl. a. en slagscene, hvor en ridder ligger under en strids-elefant med en bueskytte i sit »tårn«. Denne kamp mellem elefant-udstyrede syrere og jøderne under Judas Maccabæus skildres i (den apokryfe) 1. Maccabæerbog kap. 6 således: (37) Og hver elefant har et tårn af

træ. Derudi var jo tolv og tyve stridsmænd og den blåmand, som regerede samme elefant. (43) Og en, som hed Eleazar, Sauræ søn, gav agt på en elefant, som var højere og bedre udstyret end de andre, og han tænkte, at kongen havde været derpå. (44) Og han lovede sig, at han ville redde Israels folk og bekomme et evigt navn. (46) Og han gav sig under den elefant og stak den, så at elefanten faldt ned på ham og døde, og slog også ham ihjel«.

Middelalderens teologer så i Eleazars selvpofrelse en præfiguration (= et gammeltestamentligt modstykke) til Kristi offerdød. At også elefanten fortolkedes positivt, skyldes samme skildrings vers 34, hvor det hedder, at syrerne »bestænkte elefanterne med rød vin og morbær-saft, at de skulle søge frem og blive grumme«. Strids-elefanten blev da symbol på troens forkæmper, der opflammedes ved at skue Kristi blod. Også via overleveringen om elefantens og dragens indædte fjendskab og fælles død i en frygtelig kamp tolkedes dyret som det godes værner.

Om Roskilde-elefanten skriver kunsthistorikeren Julius Lange: »Den er i Middelalderens Kunstværker et meget sjældnere Dyr end Kentaurer eller Griffer, Sirener eller Drager«. Alene ved sin tilstedeværelse kan den derfor have været en inspirationskilde til ordensmærket.

Hertil kommer, at ordenstegnet, som foreslået af E. C. Werlauff, kan have haft en aktuel politisk baggrund, nemlig truslen fra tyrkerne, som erobrede Konstantinopel 1453. Samme år afholdtes den 17. februar i Lille en storstilet fest for hertug Philip af Burgund. Herunder blev, beretter ceremonimesteren Olivier de la Marche, den Hellige Kirke, »Sainte Eglise«, ført frem i skikkelse af en elefant, fra hvis tårn en nonne reciterede et klagedigt om tyrkerfaren. At nonnen var den udklædte Olivier selv og elefanten muligvis kunstig, hindrede ikke en storartet scenisk effekt - men Christian Is kendskab hertil kan ikke dokumenteres.

Der er dog også andre aspekter end det militant kristelige. Allerede den på elefanter hvilende biskoppelige trone fra 1100-tallet i Canossa kan tolkes derhen, at dyrene bærer selve kirken. Hvad symboliserede elefanten da? Den amerikanske kunsthistoriker William S. Heckscher (Art Bulletin XXIX, 1947) har argumenteret ret overbevisende for, at elefanten stundom repræsenterede Jomfru Maria, der ved sit eksempel, sin tro etc. støttede den kristne kirke! Heckscher bygger bl. a. på Adelaide af Savoyens tidebog (MS Chantilly XIV B 9) fra 1400-tallet. Heri ses den betårnede elefant afbildet under Mariæ bebudelse. Hertil kan føjes et interessant segl fra samme familie: grev Thomas II af Savoyen, rigsvikar i Lombardiet og Piemont, benyttede 1234 en tårnbærende elefant i sit sigil i stedet for sit nedarvede våben (Rigsarkivet: Ragozkys seglsamling). Også uden en direkte påvirkning kan Christian Is ordenskæde med sin manifeste sammenstilling af Maria og elefanten meget vel rumme en lignende tankegang. I så fald ramtes ordenen af skæbnens ironi. Adelshistorikeren Terkel Klevenfeld beretter, at i 1672 beskrev en katolsk ordenshistoriker Giustiniani og »den spanske Ambassadeur Greven af Rebolledo, de danske som de største Kiettere, fordi de have sat en Elefant i stedet for Jomfrue Mariæ Billede«!

Til de religiøse forestillinger kommer indflydelsen fra antikkens overleveringer om elefantens tilknytning til navnkundige helte. Inspireret af et af Cæsars familiesymboler lod den frygtede norditalienske condottiere Sigismundo-Pandolfo Malatesta i Rimini således i 1440'erne tidens bedste kunstnere smykke sine bygninger og medaljer med elefanter. Rygtet herom kan have nået Norden via dronning Dorotheas omfattende brevveksling med sin kunstinteresserede søster Barbara af Mantua – men bevises kan det ikke.

Kristen og klassisk elefant-symbolik forenes i de »Ni Helte«, der dyrkedes i

middelalderens hofkredse. Til disse hørte nemlig, foruden Cæsar og Judas Macca-bæus, Alexander den Store. Efter sejren over Porus's elefant-hær ved Hydaspes brugte Alexander dyret til selvforherligelse på mønter, i triumftog etc. Han afbildedes derfor som den eneste af de Nikke til hest, men ridende på en elefant, som det ses på et kalkmaleri fra ca. 1520 i Dronninglund kirke.

En klassisk-heroisk baggrund var imidlertid ikke nok for ordenens tidlige historikere. De søgte at give ordenen fodfæste i den nordiske helte-epoke vikingetiden – men forgæves. Jens Bircherods henvisninger til Snorre 1704 erkendtes snart som oversættelsesfejl, og B. Clements fremdragelse af engelske vikingemindesmærker så sent som 1840 vakte nok Frederik VII's interesse, men førte til intet.

Opmærksomheden skal dog her henledes på en passus i »Diderik af Berns Saga« (ed. H. Bertelsen, Kbh. 1905-11, kap. 286), hvor det hedder, at Ditlev Danske har sit våben malet med mørkeblå farve. På hans våben er mærket det, som tyskerne kalder et elfendyr og væringerne en elefant, belagt med guld.

Ret beset repræsenterer dette skjold arven fra antikken i nordisk forklædning! Man aner Alexander den Store bag sagasens forklaring af våbenmotivet som et minde om Ditlevs kamp med »Sigurd den gamle græker, som red en elefant«. Ydermere understreger våbendyret, at Ditlevs død i kamp med en drage, der senere dør af sine sår, er en parallel til elefantens skæbne i oldtidens tradition om dragekampen.

Nogen dybere sammenhæng mellem Ditlevs tilnavn og våben er der således ikke, hvad der naturligvis ikke udelukker en forbindelse med ordenskæden i 1400-tallet. Sagaen oversattes til svensk ca. 1450 og brugtes i den »gøtiske historieromantik«, hvormed Karl Knutsson styrkede svenskernes nationalbevidsthed. Den mulighed foreligger, at Christian I omkring sin kroning i Sverige på én gang

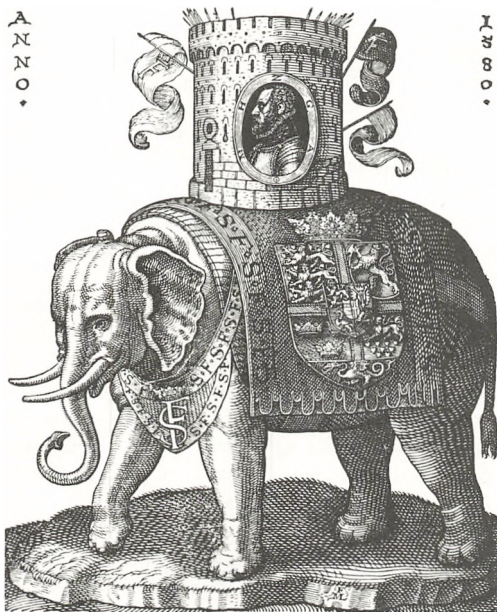
udnyttede og pacificerede denne propaganda ved at indkorporere Ditlev Danskes våbenfigur i ordenen.

En lidt senere parallel fortjener at anføres. På titelbladet til »Kong Olger Danskis Krønica«, Malmø 1534, ses en (korsmærket?) elefant bærende en konge og hans ledsager. Viser udgiveren Christiern Pedersen her en lignende nationalbevidsthed, som da han i 1514 smykkede sin Pariser-udgave af Saxo med rigs-våben og flag?

Efter reformationen døde ordenen hen, formodentlig fordi Maria-dyrkelsen kom i vanry. Maria-medaljonen udeloddes i hvert fald ved ordenens genindførelse i 1580. Elefanten blev nu selve ordenstegnet, hvis betydning klart udtryktes af den berømte Klevenfeld i 1779: »(Frederik II) udvalgte til sit Sindbillede en Elephant, bærende et Taarn fuldt af Folk, med Devise: Mein Hoffnung zu Gott allein. Thi ligesom de østerlandske Folkeslag i Krigen mest forlade sig paa

deres Elefanter, saa forlod denne gode Konge sig paa den Gode Gud, hvis Navn, efter Davids Ord, var hans faste Taarn«. En sådan forbindelse af valg-sprog og figur kaldtes et emblem og var netop i 1500-tallet højeste mode. En særlig interessant kombination giver Melchior Lorcks Frederik II-portræt 1580: på kongens harnisk ses den betårnede elefant, en palme og et skjold med mottoets forbogstaver: MHZGA. Forklaringen skal søges i fablen om, at elefanten kunne fanges, når man fældede det træ, den sov op ad! Det vil sige: Den der støtter sig til denne verdens goder, falder let. Men Frederiks elefant læner sig ikke mod træet, thi som skjoldet siger: MIT HÅB STÅR TIL GUD ALENE!

En forsigtig konklusion ud fra de her skitserede muligheder bliver, at en spirende dansk nationalmyte kan have influeret på udformningen af Christian Is ordenstegn jævnsides med inspiration fra religiøse og klassisk-heroiske kilder.

Kat. nr. 20
Elefantordenens emblem, 1580.

Sagntraditionernes betydning for udviklingen af de danske ridderordener

af H. D. Schepelern
fhv. overinspektør ved Rosenborg, dr. phil.

Ordenshistoriske traditioner holder sjældent stand imod mere nøjeregnende historisk kildekritik. Ældre ordenshistorikere har i så henseende holdt sig til den romerske historiker Livius, der i sin fortale siger, at »traditioner, der mere bygger på smukke poetiske fortællinger end på ufordærvede mindesmærker om bedrifter, dem har jeg hverken i sinde at bekræfte eller at gendrive. Man bør unde fortiden den begunstigeelse at turde... blande menneskelige og guddommelige forhold sammen«. Arkæologisk sandhed forlangtes jo heller ikke i mytologiske balletter, hvor den opfindsomme digter frit kunne lade samtidige herskerskikkelser få del i overjordiske egenskaber og rang blandt Olympens guder.

Med tilsvarende antikvarisk opfindsomhed var det ligefrem ordenshistorikernes pligt at begrunde en ridderordens opståen. Det lå bogstavelig talt i dens idé at søge sine rødder i en dunkel fortid, den egentlige riddertid, der må have sat fantasien stærkt i bevægelse blandt fyrster og adelsmænd i renæssancetiden, ellers havde Cervantes ikke kunnet blive så berømt ved sin satiriske ridderroman.

Lad os da fastholde, at de europæiske ridderordener, som de fæstnede sig i 1500- og 1600-tallet, hører hjemme i grænseområdet mellem teater og virkelighed blandt de pyntelige rekvisitter på

den officielle historiske scene, hvor alvorlige skuespil opførtes efter højtidelige spilleregler af personer bærende ceremonielle dragter og symboler, der knyttede fortid og nutid sammen.

Ligesom enevælden i Danmark gennem sin skrevne kongelov er et højt rangerende paradigme på denne forfatningsform, rummer dansk ordenshistorie ypperlige – man tør vel sige: grelle – eksempler på hvorledes historikken omkring ældre og nyere ridderordener opbyggedes.

Stærkest finder vi det i forbindelse med den i 1671 nystiftede Dannebrogorden. I sig selv må valget af Dannebrog som symbol for en dansk ridderorden betegnes som et pletskud af antikvarisk opfindsomhed. Her havde man til sin rådighed en så nogenlunde velkendt national myte af tilstrækkelig ælde til, at ingen skulle driste sig til at betvivle påstanden om, at det nu i 1671 drejede sig om en fornyelse af Valdemar Sejrs ridderorden fra 1219. Dette officielle stiftelsesår nævnes da også i de 1693 trykte ordensstatutter. Men i øvrigt havde man ikke tøvet med at give ordenen sit faste historiske fundament, som kunne sandsynliggøre dens ælde. Her veg man ikke tilbage for anvendelsen af kraftige midler. Vor tid forekommer det utroligt, at en af dattidens danske videnskabsmænd af ver-

densry, den berømte anatom Thomas Bartholin, i sit skrift om Dannebrogordenen fra 1676, har kunnet lægge navn til en så let gennemskuelig manipulation som den, der blev foretaget med et kobberstik forestillende Valdemar Atterdag udført kun 30 år tidligere til Albert Haelweghs danske kongeserie. Ved en let radering i kobberpladen forvandles rigsåblets kors til et dannebrogskors på kongens brynje, hvormed det godtgjordes, at dette ordenstegn har været benyttet også af danske konger efter Valdemar Sej. Det må dog tilføjes, at stikket i denne version ikke senere kom i anvendelse. Selv den prisværdigste antikvariske opfindsomhed må jo holdes inden for visse grænser.

Hvorom alting er, den ældgamle Dannebrogorden måtte – set med datidens ukritiske øjne – betragtes som genoplivet med en sådan succes, at det kunne synes helt farligt for den ærværdige Elefantorden, for hvilken man ikke havde nogen så fast dato at holde sig til – og den måtte jo ligge forud for 1219, såfremt Elefantordenen skulle bevare sin stilling som den fornemste. I denne ordens, ligeledes 1693 trykte, statutter angives intet stiftelsesår, og først i 1704 udkom dens officielle historik »Breviarium Eqvestre« under Jens Bircherods navn, men i virkeligheden bygget på en betydelig række endnu bevarede ordenshistoriske manuskripter udarbejdet af hans afdøde ældre slægtning Ivar Hertzholm.

Den officielle beskæftigelse med dansk ordenshistorie ligger nemlig betydeligt forud for Dannebrogordenens stiftelse. Efter enevældens indførelse 1660 røbede Frederik III snart en levende iver for at etablere og fæstne en række symboler og ceremonielle forestillinger til brug for kommende tider. Da han således i 1663 modtog besøg af sin kommende svigersøn, den unge kurfyrst Johan Georg III af Sachsen, hængte han ikke blot Elefantordenen om hans hals, men drog også omsorg for, at der tilstilledes ham en historisk redegørelse for Elefantordenens

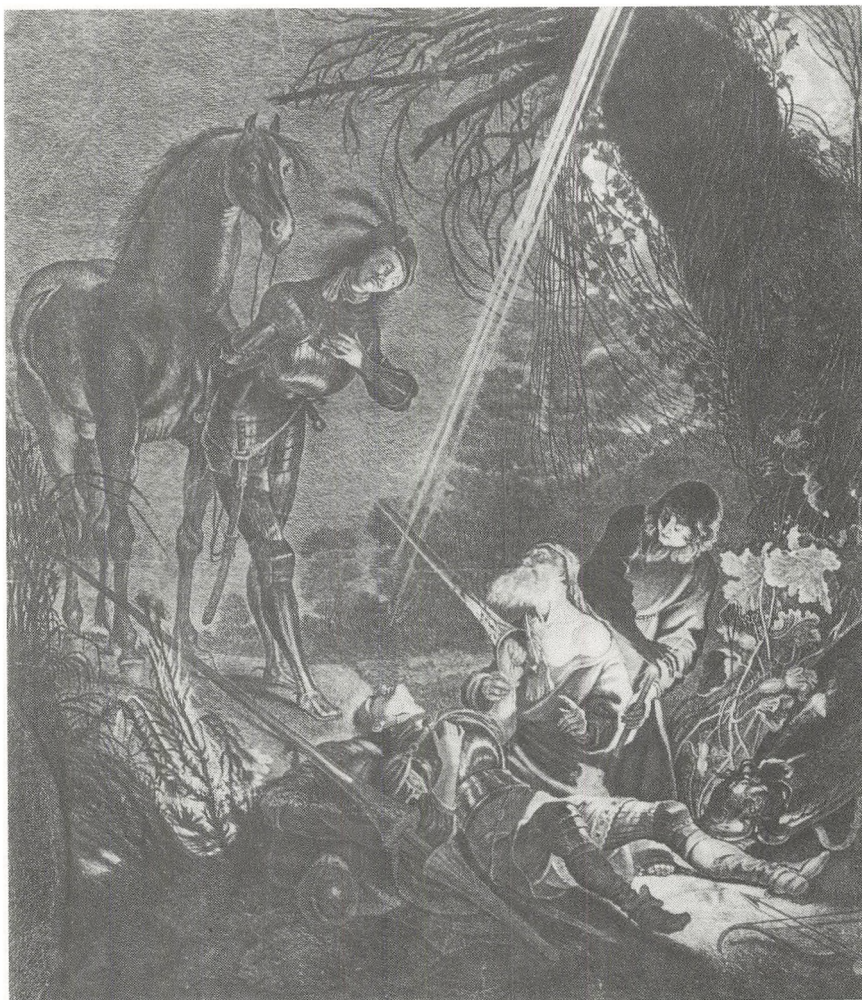
ælde og betydning. Den var forfattet af den unge lærde Ivar Hertzholm og indholdet kan vi udlede af en latinsk disputats om den kongelige Elefantorden, forsvaret i Dresden af Johan Daniel Voigt 1673. Forfatteren angiver nemlig udtrykkeligt at have hentet sin viden fra det manuskript af Ivar Hertzholm, som 1663 var blevet sendt til kurfyrsten. Nogen overbevisende forklaring på elefantens anvendelse som dansk ordenssymbol har Hertzholm ikke været istand til at give. Han når omtrent frem til den teori, som vi derpå ser fæstnet i »Breviarium Eqvestre«, at elefanten må hentyde til danske ridders deltagelse i det første korstog, navnlig belejringen af Nicæa 1097, og at det var Knud VI, som i 1188 første gang benyttede elefanten som ordenstegn ved udnævnelsen af sin broder Valdemar (Sejr) til hertug af Slesvig. Han belægger det dog blot med henvisninger til Meursius' »Historia Danica« (1638) og Pontanus' »Rerum Danicarum Historia« (1631). Vigtigt har det åbenbart været at få etableret en tradition tilbage til korstogene, den egentlige riddertid, og tage afstand fra traditionen om, at paven skulle have godkendt Elefantordenens stiftelse ved Christian Is besøg i Rom i 1474. En luthersk konge i 1663 kunne vanskeligt uddele en orden, der hvilede på pavelegitimation.

Medens »Breviarium Eqvestre« ikke nævner navne på nogen af de tidlige danske korsriddere, har Ivar Hertzholm oprindelig gjort noget mere ud af en enkelt, nemlig den danske kongesøn Svend, der i spidsen for 1500 riddere faldt for et tyrkisk overfald i nærheden af Nicæa 1097. Episoden nævnes i et par middelalderkroniker, af hvilke Gvillumus Tyrius' »De bellis sacris«, skrevet i 1100-tallet og trykt i Basel 1564 sikkert har betydet mest for dens udbredelse. Men da den ikke omtales hos Saxo, er den aldrig for alvor indgået blandt danske historiske fortællinger. At prins Svend imidlertid nævnes i tilknytning til danske ordenshistoriske traditioner af Ivar Hertzholm,

giver dog måske et fingerpeg i retning af den betydning, man på et vist tidspunkt har ment at kunne tillægge ham som national helteskikkelse, og yderligere kan det danne udgangspunkt for en hypotese til belysning af en dansk ordenshistorisk gåde.

Ordenen »Den væbnede Arm« er en besværlig gevækst inden for dansk ordensvæsen. I »Breviarium Equestre«

gøres der rede i et særligt kapitel for kendsgerningerne ved ordensuddelingen 1616, hvor 12 gyldne riddere smykkedes med det nye ordenstegn som belønning for deres indsats i Kalmarkrigen. Der gives en illustration af to riddere bærende ordenstegnet, men antydes ingen forklaring vedrørende årsagerne til, at den væbnede arm ved denne lejlighed trådte i elefantens sted. På Rosenborg findes som

Kat. nr. 40
Prins Svends lig findes.

bekendt et ordenstegn, hvor armen hænger under elefanten, men ved ridderslagningen i 1634 på Københavns slot under den udvalgte prins Christians bryllup, anvendtes påny elefanten. Der kendes ingen portrætter af Christian IV med den væbnede arm, og med sønnen, den udvalgte prins, ville denne orden slet ikke kunne sættes i forbindelse, såfremt der ikke på Rosenborg fandtes hele tre varianter af den væbnede arm bærende prinsens navnetræk C5. Dette hidtil uforklarede faktum vil vi nu prøve at sætte i forbindelse med et andet og næsten ligeså gådefuldt, nemlig Karel van Manders maleri »Prins Svends lig findes«, der er udført ca. 1640 uden påviselig sammenhæng med samtidens øvrige danske historiemaleri og i hvert fald inden 1643 stukket i kobber af Albert Haelwegh med et latinsk vers af Otto Sperling og en oplysende tekst, der fortæller, at det er blevet til på tilskyndelse af den udvalgte prins.

Van Manders maleri tilhører Statens museum for kunst, og siden J. C. Spenglers katalog udkom 1827 har man vidst, at det i alle detaljer følger Torquato Tassos digt »Det befriede Jerusalem«, der udkom første gang 1580, og i hvis ottende sang der gives en rigt detaljeret skildring af prins Svends bedrifter og heltedød. Spengler har formentlig da læst Jens Baggesens smukke poetiske oversættelse af vedkommende afsnit, der var blevet trykt 1806. Efter denne oversættelse skal her citeres:

Han laae, med opad vendet Aasyn, rolig,
Et Smiil paa Læben, som om end hans Blik
Opstirrede til Lysets høie Bolig,
Hvis Hersker ordnede den Gang han gik.
Hans Høire kramped' sig om Fæstet
 end af Sværdet,
Som i Begreb det sidste Slag at slaee;
Men andagtsfuld i Liv og Død, som
 uforfærdet,
Den Venstre signende paa Brystet laae,

Jeg Eremiten saae sig ned mod Liget
 bukke,
Og vriste Sværdet af den Faldnes blege
 Haand:
Skue dette Sværd, end rødt af Blod
 af tusind Fiender,
Der faldt, hvor han det svang!
 ulignelig i Værd
Er Klingen! Fra dit Hjem til Jordens Ender
Ei findes Mage til den danske Fyrstes
 Sværd!

I digtet byder eremitten den overlevende ridder at bringe sværdet til Jerusalem, for at Gotfred af Bouillons søn Rinaldo med det kan hævne Svends død ved at dræbe hans drabsmand Soliman. Denne sidste del af beretningen om prins Svend spiller på et også i nordiske sagaer kendt motiv – man kunne kalde det »Dyrendal-motivet« – hvor et berømt sværd går fra slægt til slægt og fra mand til mand og spiller en central rolle i handlingen. Der findes forskellige udgaver af Tassos digt med flere, i de almindelige udgaver udeladte, strofer, hvori det berømte sværds videre skæbne følges. Blandt de senere ejere nævnes en anden berømt dansk korsfarer, Knud den Helliges søn Karl den Danske, hertug af Flandern.

Den udvalgte prins Christians hof i Nykøbing F. var et kulturhof. Når kobberstikket med prins Svends død er blevet til på initiativ herfra, kan det samme være tilfældet med van Manders malede forlæg, hvis fuldstændige afhængighed af Tassos digt lader formode, at også dette har været læst og taget til hjerte ved prinseshoffet. Turde vi nu antage – og intet taler for så vidt imod dette – at de tre eksemplarer af »Den væbnede Arm« med prinsens navnetræk også er blevet til her i begyndelsen af 1640'erne, er det fristende at knytte billedet af prins Svend just til denne orden, så vist som i hvert fald 20 år senere Ivar Hertzholm fremdrager prinsens navn i ordenshistorisk sammenhæng. Såfremt vi her virkelig skulle være på sporet af den myte, hvoraf en nystiftet

orden som »Den væbnede Arm« må hente sin historiske baggrund, så må det formodes, at Tassos digt allerede har været inspirationen for Christian IV til i 1616 at uddele denne nye orden i stedet for elefantordenen. Man finder næppe nogen bedre historik til en sådan nydannelse i dansk ordensvæsen end den gribende skildring af den danske fyrstes sværd, hvortil ej findes magen.

At Christian IV atter opgav den væbnede arm, er en kendsgerning. Hvorfor han gjorde det, får stå hen. Men at hans søn og udvalgte efterfølger har siddet i Nykøbing og drømt om dens genoplivelse, enten når lykken påny tilsmilede de danske våben, eller når han selv blev konge, det er der intet til hinder for. Imidlertid kunne han lade sin guldsmed udføre varierende forslag til ordenskendendiet i fornyet skikkelse med hans navnetræk på og gennem kobberstikket af prins Svends død udbrede kendskabet til den halvt glemte nationalhelt, hvis død i 1097 gav en sikker datering og fuldt plausibel forklaring på ordenens historiske baggrund, just hvad man så hårdt savnede for Elefantordenens vedkommende.

Nu døde imidlertid prinsen i 1647, året før sin fader, og det blev hans kongelige brodersøn og navne Christian V, der skabte en ny orden, med fuldt så god folkelig genklang, for så vidt som dannebrogssymbolet tillige blev nationalt samlingsmærke, og med lige så god og fast datering til Valdemar Sejrs tog til Estland 1219. Prins Svend kom aldrig til at indtage sin plads blandt danske nationalhelte, lige så lidt som den udvalgte prins nogensinde kom til at indtage sin plads i den danske kongerække. Det er måske derfor vi ved så umådelig lidt sikkert om ordenen »Den væbnede Arm«. Men om Dannebrog vi ved, den faldt fra Himlen ned. I hvert fald ved vi da, at Valdemar Sejrs tog til Estland dateres til 1219, og de sagntraditioner, der knytter sig til dette tog, har gennem tiderne vist sig fuldt tilstrækkelige til at fastholde såvel dannebrogssymbolet som Dannebrogordenen

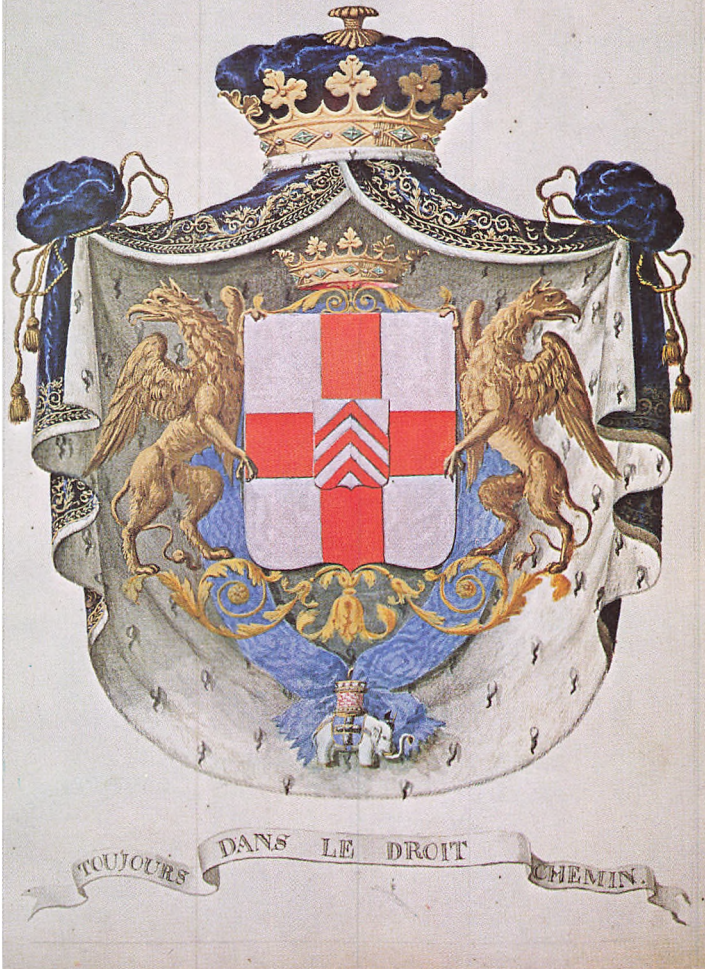
ordenen i den danske folkelige historiebevidsthed.

Men prins Svend gled tilbage i glemmelsen, og det må anses for et kuriøst sammenbrud, at hans navn atter kom frem i dansk skønlitteratur inden for samme årti, ja to år før, kong Frederik VI i 1808 udvidede Dannebrogordenen. Man var inde i den fædrelandskærlige tid, hvor slaget på Rheden 1801 havde styrket den nationale selvfølelse. Jens Baggesen levede i København, digtede på dansk og sværmede for Oehlenschlägers søster Sophie Ørsted. Tassos digte læstes overalt i det romantiske Europa, og det ligger helt i tidens nationale og samtidig internationale ånd, at han i 1806 leverede en oversættelse af de 45 første strofer af ottende sang af »Det befriede Jerusalem« under titlen »De Danskes Priis, eller Svends Død«. Ingen har dog på dette tidspunkt kunnet tænke sig at sætte dette digt i forbindelse med dansk ordensvæsen. Tidens produktive historiemaler, C. A. Lorentzen, valgte ikke prins Svend som emne for noget af sine livligt fortællende historiemalerier, men året efter Dannebrogordenens udvidelse fandt han det i højeste grad på sin plads at skildre Dannebrog, som falder ned fra himlen under Volmerslaget 15. juni 1219. Maleriet udstilledes på salonen 1815, samme år som Frederik VI salvedes, og det købtes samme år til den kongelige malerisamling.

Medens således Dannebrogordenen har støtte i en velvalgt og solid sagntradition, og det samme kunne have været tilfældet med Den væbnede Arm, lykkedes det aldrig at få en tilsvarende fastslået vedrørende Elefantordenens tilblivelse. Der kan anstilles frugtbare gisninger om dens symbolik, men ikke fastsættes noget årstal for dens indførelse. Til gengæld er dens ælde mere ægte. Vor sikre viden om, at elefantsymbolet indgår i dansk ordensvæsen allerede på Christian Is tid gør denne orden til en af Europas ældste og ærværdigste. Det er for os idag nok mere værd end alle sagntraditioner.

*Domnus Armandus Emanuel
du Plessis Richelieu, Dux, & primus Regni Gal.
liae, nec non negotiorum cum externis agendorum perases. Co.
optatus in Ordinem die 5 Decembri Anno 1818.*

Chât. de Richelieu 1822

Kat. nr. 76.

Hertug Armand Emanuel du Plessis-Richelieu, elefantridder 1818.

Foto: Hans Petersen.

Kat. nr. 86.

Baron Hans Georg von der Schulenburg, hvid ridder 1684.

Foto: Hans Petersen.

Ordensridderheraldikken i Danmark

*af Nils G. Bartholdy
arkivar i Rigsarkivet,
associé de l'Académie internationale d'héraldique*

Heraldikken og ordensvæsenet opstod samtidig i middelalderen. Medlemmerne af de gamle korsridderordener kombinerede tit deres personlige våbenmærke med ordenskorset inde i selve skjoldet, og sådanne sammensætninger fulgte efterhånden bestemte regler. Indehavere af de højeste ordensværdigheder placerede våbenskjoldet på ordenens kors. De forskellige ordener udviklede snart karakteristiske kors, men uden for de gejstlige ridderordeners kreds bliver ordenstegn i korsform først almindelige i løbet af 1700-tallet. Derfor var Dannebrogordenen ved sin indstiftelse i 1671 for så vidt usædvanlig, fordi den bestod af et kors – men det sattes i forbindelse med et dansk korstog. De verdslige fyrsteordeners eller selskabers ordenstegn bestod normalt af en emblematisk figur og gengives siden 1400-tallet ved siden af eller omkring ridderens skjold, og da som regel i bånd eller kæde. Fyrsterne byggede undertiden et særligt ordenskapel, hvor de lod riddernes våbener ophænge.

Den ordensheraldiske tradition i Danmark begynder ret sent. Christian I indrettede Hellig Tre Kongers Kapel ved Roskilde domkirke til Elefantordenen, der fik paveelig stadfæstelse 1474, og pavebullen nævner en pligt til at sende afdøde ridders våbener til kapellet. Men om det faktisk har været praktiseret, vides ikke. Bortset fra dragen omkring Bryske-slægtens skjold, der formentlig er den ungarske Drageorden, træffes ordenstegn under eller omkring danske våbener først fra 1600-tallet.

Især i segl forekommer Elefant- og Dannebrogordenen omkring eller under riddernes våbener, og denne skik fortsætter til ind i 1800-tallet, hvor man også lod det almindelige ridderkors og fremmede dekorationer hænge under skjoldet. I 1700-tallet findes enkelte eksempler på en tilsvarende brug af ordenen de l'Union parfaite og Mathildeordenen. Efter udenlandsk mønster lod riddere i 1700-tallet ofte deres våben gengive hvilende på Elefant- eller Dannebrogordenens stjerne.

Christian Vs ordensstatutter pålægger ridderne at lade ordenstegnet afbilde under deres våben, og kongen indrettede et ordenskapel i Frederiksborg slotskirke, hvor ridderværdigheden skulle manifestere sig heraldisk ved ophængning af ordensmedlemmernes skjolde med ordensherrens eget våben som midtpunkt.

Allerede i Elefantordenens statutter fra 1679 tales der om et sådant ordenskapel og om en pligt for ridderne til at lade en kobberplade med deres våben påmalet tilgå kapellet, ligesom de skulle aflevere en farvelagt tegning af våbenet, for at det kunne blive malet ind i en særlig protokol. Bestemmelserne synes dog ikke umiddelbart at være efterlevet. Reglerne blev gentaget i Elefantordenens statutter fra 1691, og Dannebrogordenens statutter fra samme år pålægger hvide riddere at indlevere en farvelagt våbentegning som forlæg for det våben, der skulle males i ordenens våbenbog, hvorimod der ikke tales om metalskjolde. Først i de reviderede statutter fra 1693 for hhv.

Elefant- og Dannebrogordenen bestemmes det, at såvel blå som hvide ridders skjolde skal ophænges i slotskirken, foruden at våbenerne skal indmales i protokoller.

Da ordenskapellet blev indrettet 1693-94, og ophængningen af skjolde med sikkerhed påbegyndtes, havde man søgt inspiration i udlandet. Ordenssekretær Vincens Lerche fik af den danske gesandt i England udførlige oplysninger om Hosebåndordenens kapel i Windsor. Takket være Lerches energiske indsats blev ridders våbener behørigt dokumenteret over for eftertiden. Korrespondance i Rigsarkivet fra hans embedsperiode 1690-1742 belyser ikke blot ordensvæsenets administration, men også de praktiske omstændigheder omkring ridders indsendelse af våben. En senere ordenssekretær, kronprins Frederiks hofmarskal Johan Bülow, der var en samlernatur, gemte en mængde indsendte våbenforlæg fra Lerches tid og tog dem med sig ved sin afsked i 1793, hvorved de undgik at gå til grunde ved Christiansborgs brand året efter. Han skænkede dem senere til Sorø Akademi. Forlægge og den bevarede brevveksling giver et glimrende indblik i ridderskjoldenes tilblivelse og den heraldiske viden hos de implicerede. I Ordenskapitlet er der materiale af lignende art fra tiden efter 1884.

Formentlig i 1690 eller kort forinden er de to ældste eksisterende ridderbøger – en for hver orden – anlagt. De er siden blevet fortsat i en ubrudt række til nutiden. Mens Frederiksborgs brand i 1859 gik hårdt ud over alle de ældre metalskjolde for elefantriddere, har ridderbøgerne i Ordenskapitlet med indmalede våbener for hhv. elefantriddere og dannebrogstriddere (efter 1808 storkors) overlevet to brande på Christiansborg og må i dag anses for at være Danmarks fornemste heraldiske kilder fra nyere tid. Våbenerne i ridderbøgerne har beholdt deres oprindelige friskhed i farver og form, hvorimod de bevarede metalskjol-

de fra ældre tid, d.v.s. de hvide ridders skjolde frem til midten af 1800-tallet, er stærkt truet af forfald og behøver en gennemgribende restaurering – en national opgave, der venter på at blive løst. Ofte er der mindre forskelle mellem en ridders våben på metalskjoldet og i ridderbogen. Skjoldholdere males således aldrig i ældre tid med på det ophængte skjold, men kan forekomme i bogen. Forskelligheder i format og maleteknik betinger også indbyrdes afvigelser. Den nuværende våbenmaler former helt bevidst et våben noget forskelligt på metalpladen og papirssiden og bekræfter dermed heraldikkens spændstighed.

Detaljerede forskrifter for våbenernes udførelse findes ikke. I mange tilfælde blev det indsendte forlæg bestemmende for, hvordan riddervåbenet kom til at se ud. Et reglement fra 1693 bestemte, at på metalskjoldene for elefantriddere skulle der omkring våbenet males det blå bånd og Elefantordenen i kæde støbt i bly lægges derpå. På dannebrogstridders metalskjolde skulle ordensbåndet med korset males omkring våbenet. Disse bestemmelser efterleves endnu og tilmed så strengt, at storkorsridders skjolde stadig forsynes med ordenskorset i den gamle enkle form fra 1671. I ridderbøgerne maledes indtil midten af 1800-tallet ordenstegnene i deres respektive bånd omkring våbenet og ofte således, at båndet – som et dansk særpræg – lagdes op omkring hjelmens isse. Det nævnte reglement foreskrev også bestemte differentierede rangkroner og -hjelme, og fra 1679 fandtes en regel om, at en elefantridder måtte sætte en friherrekronen over sit våben, selv om han ikke var baron. I praksis blev disse bestemmelser dog kun delvis overholdt. De forskellige kongelige kroner bruges nu kun i ordensheraldikken.

En vurdering af den nu snart 300-årige heraldiske tradition, der er knyttet til det danske ordensvæsen, må bygge på ridderbøgernes farvelagte våbentegninger.

Kat. nr. 99
Adam Fr. Trampe, 1702.

I begyndelsen fremtræder riddervåbenerne med gode proportioner efter baroktidens normer, og grundtrækkene heri spores lige til 1700-tallets slutning. Især de to ældste våbenmalere har præsteret heraldisk kunst af glimrende kvalitet, og de maler temmelig selvstændigt i forhold til de indgivne forlæg. Den ene har kunnet identificeres. Han hed Herman von Ham og malede fra 1690 til sin død i 1713. Af 1700-tallets efterfølgende våbenmalere kendes i realiteten kun én ved navn, og det er Frederik Chr. von Bracht (ca. 1720-59), der har signeret en del af sine våbentegninger. At tilføje signatur i ridderbøgerne blev ellers først skik fra 1880'erne, og er nu en helt fast praksis. Bracht malede riddervåbener 1742-50 i en meget charmerende stil, og han er den eneste kunstner hos hvem der er antydning af rokokko. Den fornemmes i hans følsomme behandling af hjelmklæderne, hvorimod skjoldenes struktur er barok. Elefantriddervåbenet for fyrst August Ludvig af Anhalt (1742) med en meget malerisk fyrstekrone er signeret »Haneman«, men han synes kun at have malet dette ene våben og er ikke noget bekendt navn. Hvem der i øvrigt har malet våbenerne i 1700-tallet, kan foreløbig ikke fastslås med sikkerhed. Måske

var en af dem Andreas Thornborg (ca. 1730-80), der i hvert fald 1756 udnævntes til kgl. våbenmaler og virkede til 1766, men dette tidsrum manifesterer sig ikke tydeligt i ridderbøgerne. Fra 1751, efter Brachts periode, ændres måden at gengive ordensbåndet på markant, idet man resten af århundredet maler det med knækket forløb, og det skyldes klart en ny kunstner. Henimod 1700-tallets slutning afbildes våbenerne i en hård, ret ucharmerende stil.

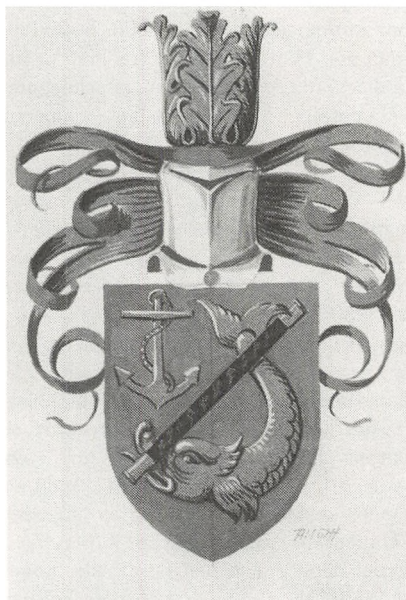
Omkring 1800 er den heraldiske kvaliteten ringe, men det kan ikke undre, da våbenkunsten som sådan er i voldsomt forfald på denne tid. Den mædelige heraldik præger det meste af 1800-tallet. Våbenmalerne opfatter skjoldene som små dekorationsarbejder. De er sirligt udført, men mangler den udtrykskraft, der kendetegner den gode heraldik. Fra 1808 malede Ole Larsen (1786-1852) med sarte farver våbenerne for elefant- og storkorsriddere. Han er tydeligvis sig selv, når han maler de omgivende elementer som skjoldholdere og våbenkapper, men fremmed over for skjoldenes indhold. Blege farver og svage konturer er også karakteristiske for hans efterfølgere Carl Johan Løffler (1810-53), den kendte dekorationskunstner Georg Hilker (1807-75) og Christian Rosenberg (1816-83). Den noget upersonlige Gustav Brock (1849-87) røber en stærk afhængighed af forlæggene. Det samme gælder Herman Funch (1841-1919), men han var heldig at få adskillige særdeles gode forlæg - især var de tyske og østrigske fremragende - som han med stor dygtighed gengav i klare stærke farver. Hans Chr. Caspersen (1866-1939) malede i en mere bleg stil, der minder om Ole Larsens. I hans embedsperiode optræder, uden udnævnelse, Henning Schiøler 1922-23 og Ejnar Vindfeldt 1938-39.

Med Johs. Britze (1895-1960), der fungerede 1940-45, fik Ordenskapitlet en heraldisk kunstner af format. Britze, der også er kendt som en fremragende tegner af heraldiske exlibris, tilførte skjold-

samlingen en række glimrende våbener malet i ekspressiv stil på baggrund af en personlig indlevelse i heraldikkens væsen. Den kgl. våbenmaler var nu ikke længere kopist, men en selvstændig kunstner, der først og fremmest følte sig ansvarlig over for genrens egne krav. Den kvalitative højnelse, som dette betød, kendetegner også efterfølgerne. Franz Sedivy (1888-1973) malede indtil 1967 et stort antal riddervåbener i en meget sober udførelse og efter utroligt omhyggelige forarbejder. Mange af dem var våbener for udenlandske storkorsriddere. Lige siden 1600-tallet påhvilede pligten til at indsende våben også udlændinge, men med tiden var det langt fra alle, der efterkom den – heller ikke alle danske har gjort det – og derfor bestemte man i 1961, at storkorsvåbener herefter kun males for udlændinge i særlige tilfælde. Dette er foreløbig sket for Prins Henriks far og Prins Richards mor. Udenlandske elefantriddere skal fortsat indlevere våben. Den nuværende våbenmaler Aage Wulffs (f. 1918) temperamentsfulde skaberkraft er kommet til udtryk i de seneste elefantridder- og (danske) storkorsvåbener. De af dem, som han selv har komponeret eller har kunnet sætte sit personlige præg på, viser intuitiv karakteriseringssevne og et inspireret valg af udtryksmidler.

I begyndelsen førte alle ridderne i forvejen et våben, som de efter deres optagelse i Elefant- eller Dannebrogordenen fik malet ind i ridderbogen og på et metalskjold til ophængning. I løbet af 1800-tallet blev storkorset imidlertid givet til stadig flere, som ikke ved udnævnelsen var våbenførende. Dermed opstod en situation, som ikke var forudsat fra starten. De der intet våben havde, måtte finde på et. Det resulterede undertiden i våbener med naturalistisk malede motiver, der er væsensfremmede for heraldikken. Uopfindsomt motivvalg og fortænkt symbolik træffes endnu i 1900-tallet. Men den voksende forståelse i vor tid for heraldikkens egenart og mulig-

heder og eksistensen af fornødent kunstnerisk talent har betydet en rig udvikling for ordensheraldikken. Udenlandske statsoverhoveder har antaget et våben, alene fordi de blev riddere af Elefanten. Indtil 1961 fik tildelingen af storkorset til udlændinge lignende heraldiske konsekvenser og tit med positivt resultat. Den finske våbenkunstner Gustaf von Numers (1912-78) skabte efter krigen en række fremragende våbener til de finner, der blev dekoreret med de højeste danske ordener. Til de fleste danske storkorsriddere i nutiden må der komponeres et våben. Det kommer som regel til at afspejle virke eller livsholdning og karakteriserer dermed den pågældende i langt højere grad, end de ældre slægtsvåbener gjorde. Slotskirken er for længst ophørt med at være rammen om pompøst ordensceremoniel. Men heraldikkens abstrakte billedsprog gør, at ridderkapellet er mere levende end nogensinde.

Kat. nr. 115
Eigil Wern, 1968.

Ordensdräkter för Elefant- och Dannebrog-orden

*af Tom Bergroth
forskare vid Åbo stads historiska museum*

Till de världsliga riddarordnarna hörde som en väsentlig detalj ordensdräkten, vilken användes vid upptagningen av nya riddare, vid kapitelsammanträden och ordensförsamlingar. Ordensdräktens ursprung går tillbaka till korstågstiden då ordnarna åtskiljdes från varandra genom dräkten, vilken då mera hade karaktären av en slags uniform. Senare skulle dräkten endast komma att få betydelse i enbart ceremoniella sammanhang.

De världsliga riddarordnarna uppstod i samband med samhällsstrukturens förändring från kyrkomakt till fursternakt. Under 1300- och 1400-talet instiftades med de världsliga ordenssamfundet som förebild en rad riddarordnar, vars huvuduppgift var att ge kungamakten anseende och styrka dess politiska makt. Ordnarna organiserades som sällskap av religiös-ridderlig karaktär och förutom ordenstecknet bar sodaliciets medlemmar som ett yttre tecken på sin värdighet en ordensdräkt, vars bruk dock inskränktes till större högtidligheter och ordenssammankomster. Dylika sällskap utgjorde bl. a. den engelska Strumpebandsorden (Order of the Garter) från 1348 och den burgundiska Gyllene skinnets orden (La Toison d'Or) från 1430. Av samma karaktär var det av kung Christian I i anknytning till de heliga tre konungars kapell i Roskilde domkyrka omkring år 1457 stiftade broderskapet »Guds Moders Selskab» - den nuvarande Elefantorden. Detta sällskap hade med säkerhet som förebild ovannämnda ordnar, vilka båda var kända av Christian I.

År 1693 gavs nya statuter för Elefantorden och den år 1671 instiftade Dannebrogorden. Med tanke på ordnarnas funktion var det fullt naturligt att en särskild ordensdräkt fastställdes för respektive ordnar. Dessa praktfulla dräkter beskrives mycket detaljerat i statuterna och är ävenledes avbildade. Detta ger belägg för hur stor vikt man ville lägga vid dessa institutioners yttre prakt. Förebild för dessa dräkter är med säkerhet Strumpebandsordens dräkt, vilken var känd i Danmark genom att både Frederik II och Christian IV var strumpebandsriddare. År 1672 utgav Elias Ashmole sin bok »The Institutions, Laws & Ceremonies of the Most Noble Order of the Garter», av vilken ett exemplar hade överlämnats till Christian V i hans egenkap av strumpebandsriddare. I ett brev från Ashmole till Peder Griffenfeld, vilken för övrigt stod bakom instiftandet av Dannebrogorden, tackar denne för Christian V's till honom givna guldkedjan, vilken han troligen erhållit för sin bok. Det är uppenbart att detta verk med sina utförliga beskrivningar om Strumpebandsordens uppkomst och utveckling, ceremoniel etc. kom att kopieras av danskarna. Griffenfeld inspirerades troligen av Ashmoles bok så att han gav i uppdrag åt Thomas Bartholin att utarbeta verket »De equestris ordinis Danebrogici origine», vilket utkom år 1676. Boken har sedermera visat sig vara utan historiskt värde. Man försökte styrka påståendet att orden var betydligt äldre. Det ligger därför också nära till hands,

Kat. nr. 53
Dannebrogordenens dragt, 1693.

att man ville skapa en ordensdräkt, vilken representerade en äldre tidsperiod än vad modet föreskrev 1693. Kopparsticket av Karl II av England i stor ordensdräkt i Ashmoles bok inspirerade troligen delvis till de danska dräkterna ty vissa detaljer överensstämmer med varandra.

Allmänt kan sägas att ordensdräkter sällan till sitt snitt och form har utvecklats självständigt. De återspeglar allt som oftast det mode och den tidsanda, vilken var förhärskande vid tidpunkten för instiftandet av ordnarna. De bevarades ofta oförändrade genom flere århundraden. Den engelska Strumpbandsordens dräkt förändrades något under 1400- och 1500-talet medan t. ex. Gyllene skinnets ordensdräkt, vilken var en kopia av den burgundiska hovdräkten från 1430-talet, ännu i början av 1700-talet bars oförändrad till allongeperuk och halsduk.

Elefant-ordens dräkt representerar tidsmässigt det spanska modet i mitten av 1500-talet, vilket följdes i Danmark fram till 1620-talet då det tyska inflytande blev dominerande. Ordensherrens dräkt består av en jacka, eller s. k. tröja, ett kort överplagg med armar, försedd med axelklaffar, vilka är en typisk spansk dräktdetalj. Jackan är rätt åtsittande och försedd med små korta skörten. Materialet var silvervitt satin med guldstickade passpoaler, beläggningssnör i kanterna och sömmarna. Jackan var enkelknäppt med knappar, översydda med guldtråd. Krage saknades helt. Denna typ av rock var i bruk ända fram till slutet av 1600-talet då den ersattes av justaucorpsen. Knäbenkläderna var av det tidigare 1600-talets kraftigt ballongformade modell, där de korta benen föll ned i lösa veck och knöts samman ovanför knäna, ofta dekorerade med spetsar. De korta byxorna utgjorde ett självständigt plagg i förhållande till strumporna, vilka var av pärlfärgat silke, ofta rikt broderade. Till dessa kom guldbroderade knäband, s. k. knäremmar, med vilka strumporna hölls upp. Till dräkten hörde vita skodon med röd klack och rosett. Värjgehänget var av

samma material som klädedräkten och troligen rikt broderad. Till dräkten bars stort krås, s. k. halsduk av spets. Huvudbonaden var till formen en romersk kaskett av svart sammet eller kläde, prydd med vita strutsfjädrar och en svart aigrette. Manteln (= ordenskappan) var av karmosin (mörk-)röd sammet med långt släp, undertill fodrad med vit atlas, ett slags siden, med vilket manteln även var kantad. För kungliga och furstliga personer förekom det att manteln var fodrad med hermelin. Manteln var upptill försedd med en vit kapp, vilken nådde till axlarna, i vit atlas. Från halsöppningen hängde tvenne tjocka guldträsar, vars ändor pryddes av stora tofsar. Träsarna knöts vanligen, förutom upptill, i en knut vid midjehöjd i form av en rosett. På vänster sida om manteln fästes en stor silverbroderad kraschan, vilken skulle vara dubbelt större än den, som bars på jackan.

Riddarnas dräkt var likadan med undantag av att jackan och benkläderna skulle vara av vitt silke med ett invävt guldstickat blomstermönster. Huvudbonaden pryddes av vita och röda fjädrar med en vit aigrette. Träsarna var vävda i guld och karmosinrött silke. Släpet på riddarnas mantel skulle vara ganska kort till åtskillnad från ordensherrens och andra furstliga personers.

År 1746 fastställdes förnyade bestämmelser om Elefant-ordens dräkt, vilken i stort sett är oförändrad. Om manteln säges att fodret skall vara mönstrat och dekorerat med lister och snören av guldtråd och rött silke. De korta byxorna förses med guldknipplingar i sidorna. I övrigt bekräftas bestämmelserna från 1693. En liten detalj som särskilt fästes uppmärksamhet vid, var att juveler ej fick anbringas på kasketten. Det påpekades även att de fastställda färgerna för dräkten måste följas. På bevarade oljemålningar ser man att mönstret i klädedräkten tidvis avviker något. År 1808 när bruket med ordensdräkter upptogs på nytt genomgick dräkten några mindre

förändringar. Manteln försågs med hög ståndkrage och kappan var dekorerad med guldbroderier. Benkläderna är till sitt omfång betydligt snävare, men bibehöll snittet. Vita knäbyxor synes ha ersatt de långa strumporna och bars tydligen under de andra. En färglagd teckning antagligen av C. W. Eckersberg från 1809 föreställande Frederik VI i ordensdräkt visar tydligt detta. Huvudbonaden är en hatt med strutsfjädrar. Skodonen skulle inte mera ha röda klackar.

Dannebrog-ordens dräkt var till snittet likadan som den för Elefantorden. Jacka och benkläder var av vit atlas, vita silkesstrumpor med knäband vävda i guld och silver. Den svarta huvudbonaden hade låg kulle och var prydd med tre rader vita och gula strutsfjädrar. Manteln var av aurora-färgad (en guldgul nyans) sammet, undertill fodrad med vit atlas och kantad med samma material. Manteln saknade kapp. På höger (efter 1808 vänster) sida om manteln anbringades en stor silverbroderad kraschan.

I det Nationalhistoriske Museums samlingar på Frederiksborgs slott finns bevarad en Dannebrog-storkorsriddares dräkt troligen från 1840-talet. Denna dräkt tillsammans med konstnären Marcus Tuschers akvarell, vilken var en förstudie till en målning av en Dannebrogtriddare i ordensdräkt från omkring 1750, ger en god uppfattning om ifrågasvarande dräkt. Jacka och benkläder är av vitt silke med guldstickade passpoaler på

jackan och guldbroderade fransar på byxorna. Skörten är små och försedda med infattningar av guldgalon. Knaparna är översydda med guldtråd. Jackan är försedd med uppstående krage enligt 1808 års ritning. Manteln är orangefärgad, av sammet, kantad med vitt silke. Fodret av vitt silke liksom kappan, eller den s. k. pellerinen, vilken tillkom troligen under 1800-talet. Kragen och pellerinen är försedda med guldbroderier och paljetter. De klassiska motiven i broderiet är en löpande hund, blad mm. Vita knipplingsmanschetter och knäband i vävd guldtråd med silverpaljetter och rosetter. Värjgehänget är av vitt silke, spännen utgöres av två förgyllda lejonhuvuden. Manteln knytes upptill med tvenne i vitt och guld vävda träsar. Huvudbonaden är av svart kläde med guldgaloner på ena sidan och gula fjädrar.

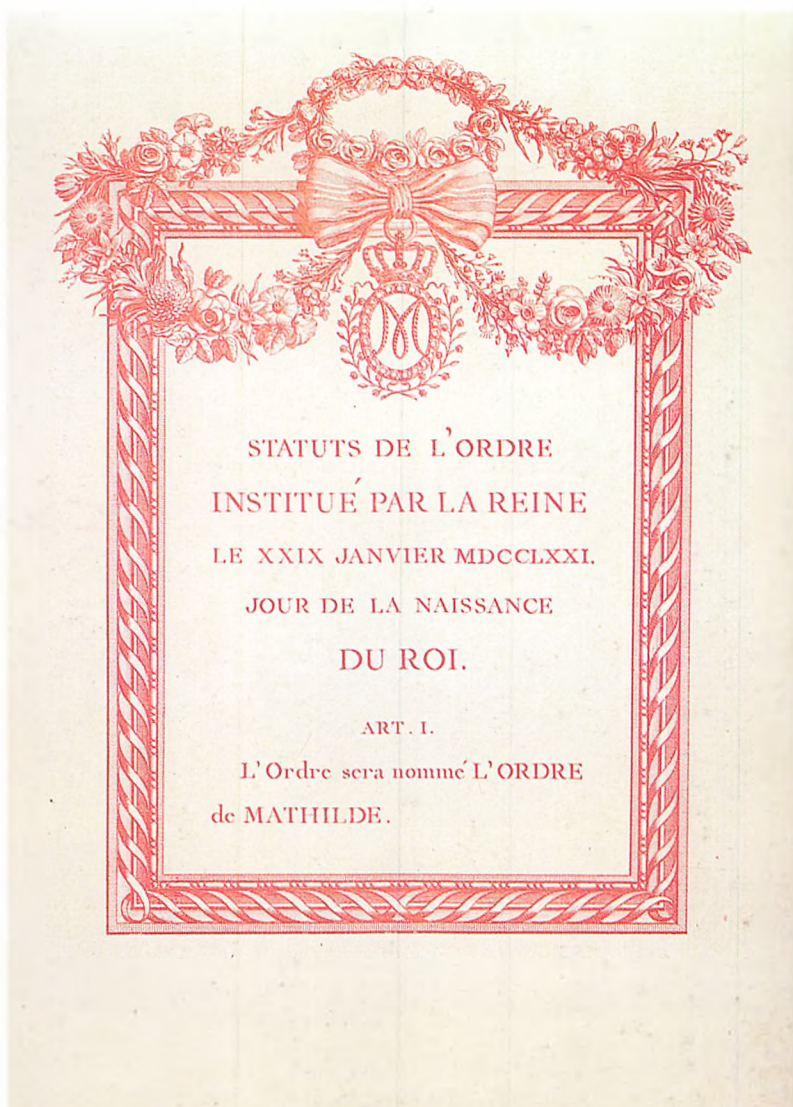
Ordensdräkterna användes första gången år 1694 vid högtidligheterna på Frederiksborgs slott. Dräkterna användes i mycket liten utsträckning under 1700-talet. De förnyade bestämmelserna om Elefant-ordens dräkt från 1746 antyder att föreskrifterna inte helt följts. Frederik VI återupplivade traditionen med ordensdräkter vid de ordensfester, vilka hölls på Rosenborgs slott under åren 1809-13. Därefter användes dräkterna endast vid Frederik VI's och Christian VIII's kröningar år 1815 och 1840.

Kat. nr. 150.
Frederik VI og ordensdrabanter, 1809 (udsnit).
Foto: Lennart Larsen.

Kat. nr. 123.
Ordenen de l'Union parfaite, 1732.
Foto: Hans Petersen.

Kat. nr. 131.
Mathildeordenens statutter 1771.
Foto: Hans Petersen.

Kat. nr. 70.
Ordenskapellets tronstol, 1808 (udsnit).
Foto: Hans Petersen.

Ridderkapellet på Frederiksborg, dets indretning og funktion

af Kai Hee Lindhardt

fhv. slots- og ridderkapelforvalter, generalmajor

Ret over Altret, som Orgelværket havde sit Stade før, er nu for Riddere tillafde en meget prægtig Sted. . .

Henrik Gerner ca. 1693

I de ældste statutter, der kendes for Elefantordenen (1679), pålægges det den, der ophøjes i ridderstanden, foruden at tilstille ordenssekretæren sit våben med de rette farver til indførelse i de dertil forordnede protokoller, at tilstille ham » . . . et andet våben iligemåde med sine rette farver på en stor firkantet kobberplade afmalet, hvilket han siden udi det af os dertil beskikkede kapel på vores slot Friderichsborg til ridderens ære på sin behørig sted skal lade ophænge . . . «.

Endvidere skulle kapellet være mødested for den årlige forsamling af ordensbrødre den 25. maj, hvor »så mange som ej for anden lovlig forfald kunne være forhindrede« skulle give møde.

At Elefantordenens kapel blev henlagt til Frederiksborg slotskirke kan ikke overraske. Som den enevældige konges salvingsskirke og som landets prægtigste fyrstekapel havde kirken den status og præstige, som passede for denne »ypperligste ridderorden«, hvis ordensherre var majestæten selv.

I hvilket omfang de omtalte våbenplader har været ophængt i kirken vides ikke. Ingen plader er bevaret, og der kendes ikke direktiver vedrørende pladernes dimensioner.

I 1690 udnævnes en ny ordenssekretær, Vincens Lerche, og i de næste par år revideres statutterne, først i 1691, hvor

også de første statutter for Dannebrogordenen udstedes, og dernæst i 1693, hvor det endelige statutkompleks udarbejdes. Samtidig indrettes galleriet i slotskirken til ordenskapel.

Som en af de første foranstaltninger iværksættes et dekorationsarbejde til udsmykning af galleriets brystning, piller og flade skjoldbuefelter, hvis grå sandstensflader blev dækket af de grisaillemalerier, som endnu ses. Et memorial af 25. april 1693 samt slottets inventarbøger giver en fyldig beskrivelse af indretningen, der omfattede et kapel for hver ridderorden. Elefantordenskapellet indrettedes på det brede parti af galleriet over altret. Compeniusorglet, der dengang - som nu - var placeret ud for karnappen i gavlmurens midte, blev flyttet op i dansesalen i etagen oven over (1692). På orglets plads opstilledes ordensherrens trone, som var draperet med karmoisinrødt fløj, underført med hvidt pikéret atlask og prydet med guldagramaner, frynser, rosetter og kvaster. Øverst på tronhimlen fandtes en krone af størrelse og facon som »den rette kongelige krone«. Tronstolen var en lænestol, hvis ben var udformet som fire elefantsnabler. Den var lakeret og forgyldt og overtrukket med rødt fløj, kantet med guldfrynser. Under tronstolen lå et gammelt fint tæppe, vævet med frugter og »små ovidiske historier«. Midt foran tronen stod et lille bord dækket af et bordtæppe af rødt fløj med guldfrynser. Til bordet hørte en ligeledes fløjlsbetrukket »bogstol«, som skulle bruges »til bogen når oration holdes«. Det store vin-

due bag tronen var dækket af et hvidt gardin. På begge sider af tronen var opsat en ca. fire alen høj brædevæg, der dækkede de fire vinduer, og var betrukket med rødt fløjl, foroven afsluttet af en forgyldt liste.

Elefantriddernes skjolde var ophængt på de fløjlsbeklædte vægge ved en korde slynget af guld og karmoisinrød silke og med kvaster i enderne. Under skjoldene stod langs med væggene 36 forgyldte taburetter med rødt fløjlsbetræk kantet med guldfrynsler. Ordensherrens skjold, der var større end de øvrige skjolde, var ophængt inde i tronen over tronstolen.

Elefantordenskapellet var afgrænset fra den øvrige del af galleriet ved et tofløjet dørparti i hver gallerigang. Hver dørføj havde seks ruder af fransk glas indfattet af forgyldte jernstænger. Over hvert dørparti var anbragt to i træ udskårne elefanter med en stjerne imellem sig, malet og prydet med Christian Vs kronede navnetræk.

Dannebrogordenskapellet var mere beskedent. Memorialet siger kort og godt, at dannebrogssidernes skjolde skal ophænges i vinduerne på galleriet, og at der i hvert vindue under ridderskjoldene skal være to bænke, »som allerneste skal være af træ og males som noddetræk«.

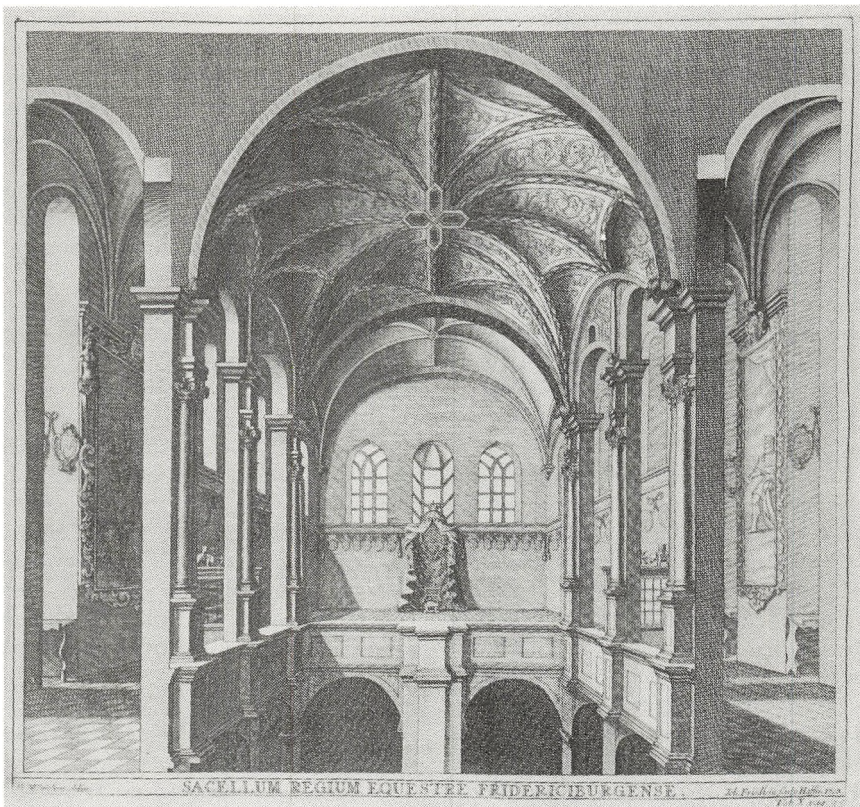
Ridderskjoldene var centralt fremstillet ved ordenssekretærens foranstaltning efter en af kongen godkendt model for hver type. Elefantridderskjoldene var af kobber, dannebrogssidernes af blik. Fra begyndelsen af 1800-tallet udføres også elefantridderskjoldene af blik. På trods af de approberede modeller varierer i tidens løb skjoldenes form lidt, bl. a. de kar-toucheformede udskæringer på dannebrogssidernes skjoldene, formentlig efter de forskellige blikkenslagermestre, der har stået for udførelsen.

Foruden at være stedet, hvor riddersnes skjolde ophængtes, var det ordenskapellernes anden funktion at være rammen om Elefantordenens årlige »Forsamlings-Højtid« på 3. pinsedag, hvor elefantridderne mødtes i ordensdragt under for-

sæde af ordensherren. Også dannebrogssidernes skulle være til stede og »gå næst for ridderne af Elefantens«. De skulle dog ikke bære ordensdragt, men kun anlægge ordenskæde til deres ordinære klæder. Den første ordenshøjtidelighed af denne art fandt sted den 4. juli 1694, hvilket dog ikke var 3. pinsedag. Den faldt i 1694 på den 29. maj, men det havde knebet med at få de sidste ridderskjolde færdige til tiden.

Højtideligheden er i alle enkeltheder beskrevet i en af Christian V underskrevet anordning af 17. juni 1694. Under fanfarer af trompeter og pauker gik ridderne og ordensherren i højtidelig procession ind på galleriet i slotskirken gennem kongens bedekammer. En »liden musik« intonerede, medens ridderne indtog deres pladser under våbenskjoldene, henholdsvis på taburetterne i elefantordenskapellet og dannebrogssidernes på træbænkene i vinduesnicherne. Der indledtes med en gudstjeneste. Derefter blev det tilkendegivet dannebrogssidernes, at de kunne træde nærmere, og ceremoniellet i kapellet tog sin begyndelse med, at en elefantridder, geheimeråd Marcus Gjøe, trådte frem foran tronen og holdt en »oration« til ordensherrens og ordensberømmelse. Da talen var endt, lød trompeter og pauker, hvorefter ordenssekretæren trådte frem og oplæste statutterne, som lå på bogstolen. Hermed var ceremonien slut. Til fanfarers lyd formeredes processionen igen, og man forlod kirken ad samme vej, som man var kommet ind. Dagen afsluttedes med kongeligt taffel, hvorefter kongen lod uddele en medalje slået i anledning af begivenheden. Dens ene side viste kongen iført Elefantordenens dragt.

Den næste dag udnævntes efter ordensceremonialet seks nye elefantridder. Den knælende ridder blev af ordensherren dekoreret med det blå ordensbånd med ordenstegnet, som overkammerherren ved siden af tronen frembar på en rød fløjlsplade kantet med guldfrynsler. Efter at have fremsagt en taksigelsesformel,

Kat. nr. 68
 Det 1. ordenskapel i Frederiksborg slotskirke.

kyssede ridderen kongens hånd, hvorefter han stod op og af to elefantriddere blev omhængt med ridderkæden og kappen, alt til paukers og trompeters lyd, og ordensheroldernes udråb over slotsgården om den nye ridders udnævnelse.

Dette blev både den første og sidste ridderhøjtidelighed af sin art. I et bevaret notat fra omkring midten af 1700-tallet omtales, at den sidste ordenshøjtidelighed fandt sted 4. juli 1694 (!). For såvidt angår den resterende del af 1700-tallet, kan det af inventarbøgerne beskrivelser af elefantordenskapellets mangelfulde vedligeholdelse slutes, at kapellet i hvert fald ikke i den tilstand har kunnet anvendes til ceremonielle formål med kon-

gelig deltagelse. Omkring 1770 er det nu næsten 80 år gamle røde fløjl og guldtrækkerarbejde på tronen m.v. så misereabelt, at en total nymontering finder sted i 1771. Der er imidlertid intet, der tyder på, at kapellet herefter har været anvendt til ordenshøjtideligheder.

Ved en ridders død fjernedes hans skjold fra ordenskapellet for at blive henstillet på »det dertil forordnede sted«. Dette var ved ordenskapellernes oprettelse karnappen bag ved tronen – et rum, der efterhånden som antallet voksede, var ganske utilstrækkeligt til formålet. I 1778 ophængtes denne langt den største del af skjoldsamlingen i et særligt »kapel for afdøde riddere«, som ifølge kgl. resolution på et for-

slag fra slotsforvalteren indrettedes i Rosen med tilstødende tårnværelse samt i løngangen og Møntporten.

Frederik VI's udvidelse af Dannebrogordenen i 1808 fik skelsættende konsekvenser for ordenskapellets historie.

Der skulle herefter årligt på dannerkongen Waldemar II's fødselsdag den 28. juni afholdes »ordenskapitel« på Frederiksborg. Her skulle ikke blot Ordenskapitlets medlemmer give møde, d.v.s. ridderne af Elefanten og storkommandørerne, samt storkorsridderne af Dannebrog (i ordensdragter), men også repræsentanter for de nye, lavere ordensklasser skulle være til stede.

Christian Vs gamle elefantordenskapel var naturligvis uegnet til dette store opbud, og det blev derfor overdraget arkitekten, professor og landbygmester C. F. Hansen at indrette slotskirken til disse fremtidige ordensfester. C. F. Hansens løsning var vel efter opgaven både konsekvent og funktionel, men unægtelig også et så drastisk indgreb i kirkens interiør, at det ud fra nutidens vurdering af slotskirkens historiske og kunsthistoriske kvaliteter kan virke næsten chokerende.

Kirken omdannedes i realiteten til ét stort ordenskapel med den kongelige trone som interiørets altdominerende element, højt placeret på galleriet som topunktet af en pompøs trappe (af træ), der i hele kirkens bredde førte fra kirkens gulv op til tronens fod. Galleriets brystning synes at have været borttaget. Tronen var nyskabt i fransk empirestil, i tempelform med den kronede kuppel båret af forgyldte hermer. De karmoisinrøde fløjlsdraperier var rigt besat med guldfrynser, rosetter, kvaster m.v.

Denne arkitektoniske hyldelse til kongemagten fik forstærket effekt ved, at man nu skulle indtræde i kirken fra nord. En ny indgang var blevet etableret i kirkens nordøstlige hjørne, samme sted hvor den nuværende indgang findes.

Alter og prædikestol samt kongens stol, der fra kirkens første dage havde haft deres plads mod syd – som i dag –

måtte fjernes for at give plads for den store trappe. Alt blev genopstillet i omvendt symmetri i kirkens nordlige ende, altret nedenfor kirkeorglet, prædikestolen til højre ved den østlige pillerække og kongens stol til venstre under vestre gallerigang. Som en konsekvens af kirkens omvendte orientering måtte med henblik på den kirkelige anvendelse også bænkene i de faste stolestader vendes.

Det nye ordenskapel var færdigt i god tid inden den berammede festdag, men den store indsats – herunder ca. 12.000 rigsdaler – havde været til ingen nytte. Seks uger før festen meddelte overhofmarskal A. W. Hauch kongen, at der må anskaffes inventar m.v. for et beløb af 5-6000 rigsdaler for at kunne indlogere de mange festdeltagere på Frederiksborg. Da hofkassen er tom, vil det være nødvendigt at gå til Finanskollegiet med sagen. Det ønsker Frederik VI ikke. Han resolverer, at ordensfesten kan holdes på Rosenborg.

Ordenskapellet kom til at stå ubenyttet i ca. fem år, indtil slotskirken i 1815 skulle indrettes til Frederik VI's salving.

C. F. Hansen anbefalede at udnytte det eksisterende arrangement med tronen på galleriet oven for trappen, blot skulle tronen udvides til to tronstole og i øvrigt udsmykkes til lejligheden. Selvom Hauch er tiltalt af økonomien i dette forslag, finder han det uacceptabelt, at majestæterne i så fald under ceremonien skal gå op og ned fire gange ad trappens mange trin efterfulgt af kavalere og damer, som bærer slæbene. Resultatet bliver, at tronen hejses ned fra galleriet og i udvidet form opstilles foran trappen, hvoraf 10-11 trin må borttages for at få den rette afstand imellem tronen og altret.

Efter salvingen bliver tronen stående nede i kirken indtil kunsthistorikeren, professor N. L. Høyen i 1832, bl.a. i Dansk Ugeskrift, skarpt kritiserer, at den herlige slotskirke stadig er belempret med dette dekorationsarbejde, der svækker kirkens totalindtryk alt for føleligt.

Så kommer der gang i tingene. Inden udgangen af 1833 er tronen og trappen borttaget og kirken bragt tilbage til sin oprindelige tilstand med alter og prædikestol m. v. på plads, som 25 år forinden. Men af ordenskapellet over altret var kun skjoldene tilbage. De var ophængt i vinduesnicjerne.

Året efter, i 1834, bortsælges på offentlig auktion på Frederiksborg en del gamle møbler m. v., og herunder inventar og effekter fra Christian Vs elefantordenskapel, fra dørpartierne til den kongelige krone over tronhimlen. Tronstolen med elefantsnablerne erhvervedes af urmager Petersen i Hillerød, men stolen er senere ad omveje havnet i samlingerne på Rosenborg. Af de 36 forgyldte taburetter solgtes 30 til oberstinde Lerche. De 6 tilbageværende gik, ifølge slotsforvalterens notater, senere til grunde ved slotsbranden i 1859.

Men slotskirken skulle opleve endnu en version af ordenskapellet. I 1834 tiltræder kongen et forslag fra Hauch om, at der udføres en passende dekoration af det sted på galleriet, »hvor det kongelige, flere kronede hoveders og udmærkede mænds våbenskjolde skulle ophænges«. Forslaget var tegnet af arkitekten, etatsråd og hofbygmester J. H. Koch og omfattede en trone på det sædvanlige sted samt fløjlsbetrukne vægge på hver side af tronen til ophængning af skjoldene. Arbejdet, der finansieredes af ordenskassen, blev først fuldført i 1836.

Dette 3. og alene med dekorativt formål indrettede ordenskapel opretholdtes til 1851, hvor det blev sløjet som led i restaureringsarbejdet i kirken. Men traditionen med skjoldenes ophængning fortsatte.

Ved branden i 1859 skete der ikke væsentlig skade på de våbenskjolde, der hang i kirken, men samtlige elefantridderskjolde i Rosen blev ødelagt. Også en

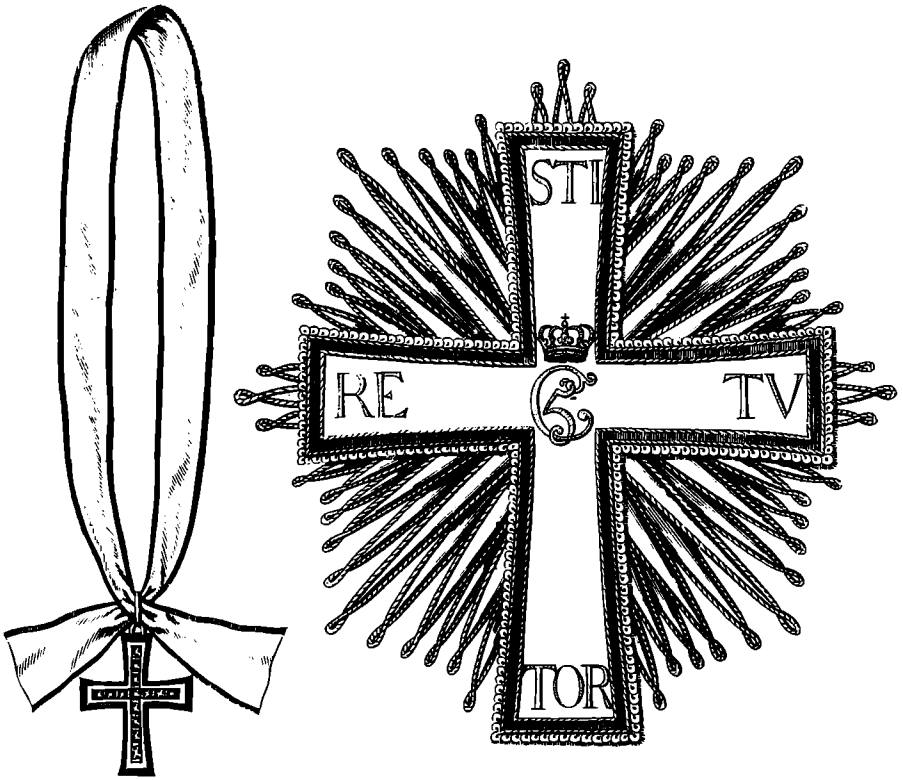
stor del af de gamle dannebrogsskoldene fra kirken ophængtes efter mindre reparationer i audienssalen, der var indrettet til midlertidig kirkesal for menigheden. Alle de øvrige skjolde blev uanset tilstanden anbragt på havreloftet over kongestalden.

Da slotskirken i 1864 efter endt restaurering blev genåbnet, kunne galleriomgangen pånyttages i anvendelse til ophængning af ridderskjoldene, og Christian Vs dannebrogordenskapel med træbænkene i vinduesnicjerne var intakt. Beholdningen af afdøde ridders skjolde måtte dog fortsat ligge på havreloftet.

Først i 1890 skabes der mulighed for ophængning af disse skjolde i de lokaler, der tidligere havde været anvendt til de afdøde ridders kapel, dog med undtagelse af Rosen, der anvendes til museumsformål. Forinden ophængningen blev foretaget en del primitive reparationer. Ved denne lejlighed fraklippedes de kartoucheformede flige på de gamle dannebrogsskoldene. Mange af fligene var knækkede, og ordensceremonimesteren fandt, at skjoldene ved afklipningen fik en i lighed med elefantridderskjoldene mere »tækkelig« oval form! Efter en snes års forløb er pladsen utilstrækkelig, og der skabes mulighed for at ophænge skjoldene i trappetårnene (1911).

I 1913 reorganiseres administrationen. Der udarbejdes retningslinier og planer for skjoldenes ophængning m. v. Den officielle betegnelse af hele skjoldophængningen bliver herefter: Ridderkapellet. Heraf benævnes området over altret: elefantridderkapellet, og den øvrige del af galleriet: storkorsridderkapellet.

Ridderkapellets nuværende ophængning er i 1977 approberet af ordensherren, Hendes Majestæt Dronning Margrethe II.

Kat. nr. 53
Dannebrogordenens stjerne og kors, 1693.

Dannebrog-ordens utvidgning till en flergradig förtjänstorden

af Tom Bergröth

forskare vid Åbo stads historiska museum

Under 1800-talets förra hälft inträffade i nästan alla länder i Europa politiska förändringar i samhällets struktur. Den regerande monarken var ännu enväldig, men hans stöd låg inte längre enbart hos adeln, armén och den högre statsförvaltningen. Uppbyggandet av den civila förvaltningen krävde skolade och utbildade krafter. Vid sidan av adeln intog nu inte endast det bildade borgarståndet utan även alla andra samhällsstånd en ledande ställning i samhällets fortsatta utveckling. Alla var ett slags statstjänare och förkroppsligade därmed gemenskapen inom staten, inte endast som militärer och tjänstemän, utan på alla fria verksamhetsområden såsom kultur, vetenskap, handel och näringsliv.

Utgående från förändringarna i samhällsstrukturen kan sägas att när en statsmakt nödgats öka sina anspråk på medborgarna och därmed ställer nya krav på ämbetsmännens lojalitet, brukar den också inrätta en rad rättigheter, privilegier och belöningar till dessa för att försäkra sig om deras medverkan och fortsätta tjänsten. Förtjänstordnar är en form av belöning och när alla medborgare tjänade staten var monarken tvungen att belöna dem. Ett utmärkelsetecken i form av en orden medförde inga större kostnader för staten och behövde inte alltid innebära upphöjandet av mottagaren i rang. Här kunde inte de engradiga rid-darordnarna mera komma i fråga, utan instiftandet av flergradiga förtjänstordnar eller – såsom i Danmark – utvidgandet av antalet klasser i en äldre orden blev enda utvägen här.

I Europa hade under 1700-talet inträffat en rad förändringar i ordensväsendets struktur genom tillkomsten av de s.k. förtjänstordnarna. Sverige var ett av de första länder där man år 1748 genom beslut av ständerna instiftade samtidigt en militär (Kungl. Svärdsorden) och en civil (Kungl. Nordstjärneorden) förtjänstorden i två klasser. År 1772 instiftades en tredje orden (Kungl. Vasaorden) med tre klasser. Samtidigt utökades de tidigare ordnarna vardera med en ny klass. I Danmark torde tanken på att upprätta en militär förtjänstorden ha väckts offentligt redan år 1764, troligen som en följd av de svenska ordnarnas instiftande. Ordensväsendets utveckling i Sverige kom emellertid inte att leda till något resultat i Danmark.

År 1802 instiftade Napoleon den franska Hederslegionen, vilken med sina fem klasser kom att bli prototypen för våra dagars förtjänstorden och utgjorde förebild för de flesta under 1800-talet och senare instiftade ordnar. Allmänt anses Hederslegionen även ha utgjort förebild för Dannebrog-ordens utvidgning. Nyheten om denna nya orden inrapporterades till Köpenhamn i februari 1805 av Danmarks sändebud C. V. Dreyer i Paris till greve Chr. Bernstorff. Orden var med andra ord känd i Danmark vid omändringen av den danska orden. Exempel på några stater, där förtjänstordnar instiftats vid denna tidpunkt var Badens militära Karl Friedrichs förtjänstorden i tre klasser (instiftad 1807), Würzburgs St. Josefs-orden (1807), Hessen-Darmstadts Ludvigsorden (1807) och

den holländska Unionsorden (1808). I Danmark var situationen lite annorlunda genom att det blev aktuellt med utvidgandet av en äldre, redan existerande orden till en förtjänstorden. Dannebrogorden hade den gamla ridderliga ordensstrukturen och var förbehållen enbart de högst uppsatta ämbetsmännen i riket.

När Frederik VI den 13 mars 1808 övertog kungamakten, hade han redan innan haft planer på att reformera ordensväsendet. Vid trontillträdet var Danmark invecklat i tvenne krig, vilka hade ställt stora krav på landets folk. I hänseende till tidens anda och rådande förhållanden fanns det ett behov av att belöna medborgare för olika insatser i

såväl krigs- som fredstid. Möjligheterna var två: Instiftandet av en ny orden eller utvidgandet av en redan befintlig orden. En väsentlig faktor, vilken ej kan beläggas genom bevarade handlingar, men som troligen har haft sin betydelse vid beslutet att utvidga Dannebrogorden var att Danmark i enlighet med dåtida sed i vissa fall måste kunna dekorera utländska militärer och civilpersoner med en orden. Ifall en ny orden – förtjänstorden – hade blivit instiftad för belöning av utlänningar och danska medborgare hade den förstnämnda kategorin fått nöja sig med ett utmärkelsestecken, vilket stod lägre i rang än t.ex. den äldre Dannebrogorden, vilken då skulle ha ansetts som finare. En ordens anciennitet hade stor betydelse dåförtiden. För att undvika att detta problem, vilket möjligen kunde ha uppstått, beslöt man sig för att utvidga den gamla orden till en förtjänstorden. Redan i januari 1808 hade en tanke framförts att uppdelade såväl Elefantorden som Dannebrogorden vardera i tre klasser.

Frederik VI är känd för sitt stora intresse för allt som berörde ceremoniella frågor, arméns uniformer och inte minst ordnarna. Hans ofta noggrant utarbetade förslag och utkast låg ofta till grund för nya förordningar. Den 6 maj 1808 tillsatte han en särskild Ordenskommission med uppdrag att inkomma med förslag till en utvidgning av Dannebrogorden. Frederik VI's brev till kommissionens medlemmar omfattar 10 punkter angående ordens omändring. Bl. a. skulle undersökas i hur många grader orden lämpligen kunde indelas. Den skulle kunna tilldelas såväl soldater som bönder förutom alla övriga samhällsklasser för medborgerliga förtjänster. De lägsta klasserna var påtänkta att utdelas efter tjänsteår. Förslag om dekorerings enligt denna princip kunde tänkas ske genom varje departement eller officer i befälsställning. Ett kapitel skulle även upprättas, vilket skulle administrera orden. Medlemmarna skulle utgöras av inneha-

Kat. nr. 161

Dannebrogsmændenes hæderstegn.

Kat. nr. 6.
Ordensherold fra Frederik VI's tid.
Foto: Hans Petersen.

Kat. nr. 1.
Heroldskåbe, efter 1819.
Foto: Ole Villumsen Krog.

varna av ordens högsta klasser. Ordens-tecknet skulle samtidigt också få en ny form.

Redan den 18 maj inkom kommissionen med ett förslag till statuter och förordning för orden. Att detta kunnat ske på så kort tid antyder att kommissionen redan vid påbörjandet av sitt arbete hade haft en del material till sitt förfogande. I Rigsarkivet i Köpenhamn finns kommissionens handlingar delvis bevarade i form av en kopiesamling (Danske Kancelli 2. dept. registrantsag 692a/1808). I Frederik VI's arkiv (nr. 81) finns bland diverse efterlämnade papper ett utkast till ändring av Dannebrog-orden samt några av honom egenhändigt nedskrivna kommentarer till kommissionens förslag. Frederik VI följde noggrant med kommissionens arbete, vilket framgår av hans skriftliga kommentarer och gjorda tillägg och ändringar i kommissionens förslag. Utkastet torde med säkerhet kunna tillskrivas honom och det är speciellt intressant på en punkt, nämligen förslaget till klassindelning.

Meningen var att orden skulle kunna tilldelas alla samhällsklasser. Förutom de fastställda klasserna skulle det finnas en särskild utmärkelse, vilken även kunde tilldelas Elefantriddare, men som inte skulle ge mottagaren högre status utan enbart utgöra en hedersbevisning. Utkastet skisserar upp orden i sju klasser: Dannebrogets kors, Dannebrogets storkors (= stora kors, inte avsett att bäras i axelband), kommandör av Dannebrogets kors, kommandör av Dannebrogets storkors, riddare av Dannebrogets kors (= den gamla riddargraden), storofficer av Dannebrogets kors och storofficer av Dannebrogets storkors. Samtliga klasser utom riddargraden synes skulle vara uppdelad i ytterligare fyra grader - om man får tolka utkastet korrekt - enligt följande: 1. graden på vänster sida av bröstet i rött band med vita kanter, 2. graden som föregående i vitt band med röda kanter, 3. graden om halsen i rött band med vita kanter och 4. graden som före-

Kat. nr. 172
Dannebrogssridder 1809.

gående i vitt band med röda kanter. Till kommandör av Dannebrogets kors skulle höra en mindre stjärna (= kraschan) i silver och till kommandör av Dannebrogets storkors en något större stjärna i silver, båda broderade.

Detta hade inneburit att orden hade fått hela 22 olika grader. För dåtida förhållanden skulle denna indelning ha varit revolutionerande inom ordensväsendet. Denna mångsidiga indelning kan eventuellt härledas från Frederik VI's tanke på att orden skulle kunna tilldelas efter tjänsteår, varvid ett större antal grader skulle ha givit möjlighet till större variationsmöjligheter. Den för Danmark existerande rangtabellen omnämnes i utkastet och de båda storofficersgraderna avsågs sammanbindas med rangtabellen medan de övriga lämnades öppna, detta för att understryka att de olika klasserna hade kunnat ges till personer av olika samhällskategorier.

Ordenskorset beskrivs mycket kortfattat i utkastet. Tyvärr så saknas de i utkastet omnämnda ritningarna. Av texten framgår det att ordenskorset skulle

vara emaljerat i guldinfattning i samtliga grader utom Dannebrogets kors, som var i silver. Om kronor mellan korsarmarna och det kungliga krönta monogrammet på översta korsarmen finns inga anteckningar. Likaså är anteckningarna om kraschanerna mycket knapphändiga. Angående förslag till text på ordenskorset föreslogs »Mod/Troskab/Flid/Kundskab«, vilka skulle placeras i korsarmarna på framsidan. Dessa blev som känt inte tagna i bruk.

Det ovannämnda utkastet finns inte registrerat i kommissionens handlingar varför man får antaga att det inte vann gehör. Kommissionen valde att ingå med förslag om en uppdelning i fyra klasser och ett hederstecken efter Hederslegionens mönster. Man ville troligen följa redan existerande förebilder. Kommissionen ingav inalles tre förslag, daterade den 18, 22 och 28 maj. Frederik VI avgav

kommentarer till samtliga förslag, vilka från början hade grundprinciperna klara, det var endast mindre detaljer, vilka gav upphov till ändringar och tillägg. Dannebrog-orden kom att få fyra klasser: storkommendörer, storkorsriddare, kommandörer och riddare samt Dannebrogsmann som ett särskilt utmärkelsetecken. I storkorsklassen placerades alla dittills utnämnda vita riddare. Storkommendörsklassen jämnställdes med generallöjtnants rang och storkorsklassen med generalmajor. Varken kommandörsklassen eller riddarklassen blev bunden vid någon rang.

Den 28 juni 1808 offentliggjordes de nya statuterna genom kungligt öppet brev. Danmark hade därmed erhållit en förtjänstorden, öppen för alla samhällsklasser för förtjänster såväl i krigs- som fredstid.

Kat. nr. 157
Ridderkors af 1. grad til dame.

Katalog

ved Nils G. Bartholdy

HEROLDER

Herolder kendes i Danmark fra 1300-tallet som kgl. budbringere og arrangører af turneringer. Under Christian I skabtes efter udenlandsk mønster en heroldsorganisation af våbenkonger, herolder og persevanter. Der er antagelig en forbindelse mellem disse herolder og den af kongen stiftede Elefantorden. Nogle af herolderne boede i Roskilde og ligger begravet i domkirken, hvor Hellig Tre Kongers Kapel indrettedes til ordenen. Herolderne bar en embedsdragt broderet med kongens våben og havde i 1500- og 1600-tallet ceremonielle opgaver ved hyldinger, kroninger, ridderslagning, herredage og bisættelser foruden diplomatiske hverv, f. eks. ved krigserklæringer. Under enevælden blev tronskifte og Højesterets åbning forkyndt af herolder, og de var til stede ved salvingerne. To herolder i heroldskåbe medvirkede ved Dannebrogordenens højtidelige uddeling på Rosenborg 1671. Særlige ordensherolder nævnes fra 1691 og fungerede ved ordensfesterne 1694 og 1809-13.

1
Heroldskåbe af rødt fløjel med kongeligt våben broderet i silke og guldråd efter 1819. Til kåben hører trekantet hat og stav i messing med sølvbeslag. En tilsvarende kåbe er udstillet i »Kongelige stalde og kareter« på Christiansborg. Skulderbredde 48 cm.
Det kgl. Sølvkammer.

2
Herold med Danmarks våben på heroldskåben. Kostumbillede til Peder Hege-lunds skuespil »Susanna«. Foto af kobberstik i trykt udgave 1578.
Originalens mål 17,8 × 13,3 cm.

3
Christian IV slår riddere 4. oktober 1634 i anledning af den udvalgte prins Christians bryllup. På hver side af kongen står en herold iført heroldskåbe med kongevåbenet og med stav i hånden. Kobberstik af Simon de Pas.
35 × 43 cm.
Frederiksborgmuseet.

4
Herold. Chr. Bruuns Danske Uniformer 1837.
25,8 × 17,1 cm.
Frederiksborgmuseet,
(Krohn 1487).

5
Herold til hest. G. L. Lahdes Klæde-
dragter i København, 1820.
28,5 × 21,5 cm.
Frederiksborgmuseet,
(Krohn 1157-32).

6
Ordensherold fra Frederik VI's tid. På kåben er ordensinsignierne gengivet. To ordensherolder deltog i kongens ordensfester på Rosenborg. Foto af tegning i Ordenskapitlet.
Originalens mål 37 × 24 cm.

ELEFANTORDENEN

Elefantordenen eller Guds Moders Selskab, som den benævnes i begyndelsen, er en af Europas ældste ridderordener. Den er indstiftet af Christian I som et religiøst broderskab og synes oprindeligt at have haft to grader. Det nøjagtige tidspunkt for oprettelsen kendes ikke. Men 1464 indrettede kongen et ordenskapel i Roskilde domkirke og bestemte, at ordenstegnet, »selskabet«, som indtil reformationen var en kæde af elefanter, hvori der hang en medaljon med Jomfru Maria og Barnet og en med Kristi nagler, ved en ridders død skulle sendes tilbage til kapellet. Endnu i dag er der afleveringspligt for danske ordener. På reformationstiden tog man afstand fra Christian Is katolsk prægede orden. Først under Frederik II (1559-88) kom den i brug igen og nu med elefanten som det egentlige ordenstegn. Elefanten blev sindbillede på Danmark og kongehuset. Da Elefantordenen under Christian V (1670-99) fik statutter med detaljerede bestemmelser om ceremoniel og klæde- dragt, og et ordenskapel indrettedes i Frederiksborg slotskirke, tog man i vidt omfang den engelske Hosebåndsorden som forbillede.

7

Den ældste kendte gengivelse af Elefantordenen med elefanter i kæden og derunder Maria med Barnet og en medaljon med de tre nagler. Fotos af epitafium fra 1477 over kejserlig lejetropfører Florian Winkler (nu i museet i Wiener Neustadt i Østrig).

8

Kong Hans (1481-1513), dronning Christine og prins Frans omgivet af kongeparrets våbener og anevåbener på Claus Bergs epitafium i St. Knuds kirke i Odense, efter 1513. Kongen bærer Elefantordenens kæde lagt på et bånd med Maria og Barnet i en medaljon og derun-

der endnu en medaljon. Stik af H. C. Hansen 1827 efter tegning af I. Hanck. 39,9 × 25,3 cm.

Frederiksborgmuseet,
(Strunk 43).

9

Frederik III (1648-70) med Elefantordenen i en kæde over skulderen. Kobberstik af Albert Haelwegh efter maleri af Karel van Mander, formentlig 1648.

55,6 × 41,2 cm.

Frederiksborgmuseet.

10

Rigsråd Iver Vind (1590-1658) bærer Elefantordenen, som han fik 1648, i en kæde om halsen. Kobberstik af Albert Haelwegh efter maleri af Abraham Wuchters.

31,5 × 20,4 cm.

Frederiksborgmuseet,
(Westergaard 13090).

11

Staldmester Wenzel Rothkirck (1597-1655), elefantridder 1648, bærer ordenen i bånd om halsen, og den ses også omkring portrætmedaljonen. Kobberstik af Albert Haelwegh efter maleri af Abraham Wuchters.

40,8 × 32,1 cm.

Frederiksborgmuseet,
(Westergaard 10117).

12

Statholder Christian Rantzau (1614-63) med Elefantordenen, som han fik 1648. Den oprindelige bæring »en sautoir« er ved at ændres til »en écharpe«. Malet af Wolfgang Heimbach.

25 × 19,5 cm.

Frederiksborgmuseet,
A 805.

13

Christian Is fundats for Elefantordenens kapel i Roskilde domkirke, 9. oktober 1464. Det bestemmes bl. a., at ordenstegnet, »selskabet«, ved en ridders død

skal sendes tilbage til kongens kapellan, som er kannik i kapellet, sammen med 5 rhinske gylden. Pergament.

Rigsarkivet,
Roskilde kapitel.

14

Våbenbrev af 20. marts 1679 for Bolle Luxdorph (og søskende). Elefanthovedet i 1. og 4. felt hentyder til hans charge som ordenssekretær. Pergament.

46 × 65,5 cm.

Rigsarkivet,
adelsdiplomer.

15

Elefantordenen omkring våben for den franske gesandt François de Bordeaux, baron de Coulonces, elefantridder 1518. Malet ca. 1630 i tidebog med kalendarium fra ca. 1500. Kæden med elefanter og nedhængende medaljon kan evt. være kopieret efter et stik i André Favyns bog *Le Théâtre d'honneur et de chevalerie...*, der var udkommet 1620.

22,5 × 16 cm.

Det kgl. Bibliotek,
Thott, 548, 4°.

16

Frederik VII's Elefantorden i kæde. Brugt af kongen, når han var på rejse. Elefanten bærer Christian VI's monogram bagpå.

Kædens længde 126 cm.

Elefanten 6,2 × 5,5 × 2,5 cm.

Rosenborg.

17

Elefantordenens bryststjerne. Nutidig model.

Diameter 8 cm.

Ordenskapitlet.

18

Prins Christian (II) tildeler 20. marts 1508 domprovst Erik Walkendorff i Roskilde og hans efterfølgere en elefant med tårn på ryggen og omgivet af liljer, Guds Moders symbol, som våben. Våbenet

blev aldrig malet ind i brevet. Det er gengivet på et foto efter et stik i »Breviarium Equestre«. Pergament.

Det originale stiks mål 30 × 19 cm.

Rigsarkivet,
Roskilde kapitel.

19

Elefanten som sindbillede på Danmark kaster den svenske øverstbefalende pfalzgreven af Sulzbach i vejret og klemmer bukken (Stenbock). Medalje af Jeremias Hercules til minde om slaget ved Nyborg 1659.

Diameter 7,2 cm.

Frederiksborgmuseet,
LEB 15279 (Galster 84).

20

Elefantordenens emblem. Træsnit fra 1580 af Melchior Lorck. I tårnet ses et portræt af Frederik II og på dækket hans våben.

29 × 18 cm.

Den kgl. Kobberstiksamling,
900a, 22.

21

Det ældste eksisterende eksemplar af Elefantordenen. Foto af ordenstegn på Rosenborg med Frederik II's billede og navnetræk.

Originalens højde 6,2 cm.

22

Elefantordenens insignier i forskellige skikkelser fra 1500- og 1600-tallet. Kobberstik fra Jens Bircherod, *Breviarium Equestre*, 1704.

37,5 × 24 cm.

Det kgl. Bibliotek,
Thott, 766, folio.

23

Øverst riddervåben for baron Valdemar Løvendal, elefantridder 1711, nederst

hans indsendte billeddevise og våben.
21 × 16,5 cm (riddervåben).
22,5 × 16,5 cm (devise).
15 × 17,5 cm (våbenforlæg).
Rigsarkivet,
Klevenfelds våbentegninger 137.
Sorø Akademis Bibliotek,
Johan Bülow's manuskriptsamling 8 c.

23b

Agterspejlet på orlogsskibet »Elephanten«. Elefantordenens insignier indgår i udsmykningen. Orlogsskibet »Dannebrog« var på tilsvarende måde udsmykket med Dannebrogordenens insignier. Konstruktionstegning approberet af Frederik IV i 1704.
45 × 37 cm.
Rigsarkivet,
Des. A 925.

24

Illumineret eksemplar af Hosebåndsordenens statutter sendt til kong Hans, der blev hosebåndsridder 1493. Hosebåndet ses foroven omkring hans våben. Af kong Hans fik Henrik VII af England Elefantordenen. Ordensudvekslingen havde utvivlsomt forbindelse med de fredstraktater, kongerne forinden havde sluttet med hinanden. De engelske statutter blev forbillede for 1600-tallets danske ordensstatutter. Pergament.
190 × 36 cm.
Rigsarkivet,
E. England.

25

Hosebåndsordenens insignier og dragt. Kobberstik i Elias Ashmole's værk »The Institutions, Laws and Ceremonies of the most Noble Order of the Garter«, London 1672, som er dediceret til Karl II af England og Christian V af Danmark.
41 × 26 cm.
Det kgl. Bibliotek.

26

Brev af 18. september 1674 til rigskansler Peder Griffenfeld fra den engelske

»Windsor Herald« Elias Ashmole. Han takker for den danske konges gave, en guldkæde med medalje, som Ashmole har fået sin konges tilladelse til at bære ved Hosebåndsordenens højtidelige forsamling. Efter hans død skal den overlades til et offentligt museum. Ashmole udbeder sig også oplysninger om Dannebrogordenen til brug for andenudgaven af sin bog.

Rigsarkivet,
Processer, Griffenfeld IV.

27

Hosebåndsordenens stjerne, hvis form var forbillede for Elefantordenens stjerne i 1600-tallet. Foto af broderet stjerne på Rosenborg fra 1627-48.
Originalens diameter 31 cm.

28

Elefantordenens broderede bryststjerne af samme form som afbildet i statutterne og som Hosebåndsordenens.
Diameter 11 cm.
Ordenskapitlet.

29

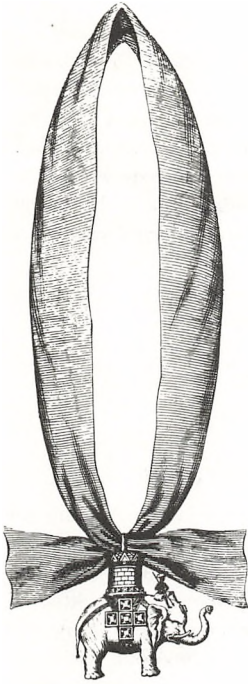
Elefantordenens bånd og bryststjerne. Kobberstik til statutterne af 1693.
15 × 18,5 cm.
Det kgl. Bibliotek,
Thott, 766, folio.

30

Elefantordenens bryststjerne omgivet af Hosebåndsordenen. En sådan kombination praktiseredes første gang af zar Alexander I af Rusland (1801-25). Foto af bryststjerne, der har været båret af Frederik IX.
Originalens diameter 8 cm.

31

Elefantridderens kapper med stjerne, ordensherrens til venstre, og hat. Skitser til illustration i statutterne fra 1691. Kapperne er inspireret af et kobberstik i Elias

Kat. nr. 29
Elefantordenens bånd og stjerne, 1693.

Ashmoles værk fra 1672 om den engelske
Hosebåndsorden.

12 × 23 cm (kapper).

11,5 × 7,5 cm (hat).

Det kgl. Bibliotek,

Thott, 766, folio.

32

Elefantridderens kapper og hat - jævnfør
skitserne. Tegning i afskrift af Elefant-
ordenens statutter af 28. april 1691.

33 × 22 cm.

Rigsarkivet,

Danske Kancelli C 39.

33

Elefantriddervåbener med deviser fra
1600-tallets slutning. Kobberstik af Joh.
Friedlein 1704 i Jens Bircherods værk
»Breviarium Equestre«.

35,5 × 23 cm.

Frederiksborgmuseet.

34

Hertug Friedrich II af Sachsen-Gotha
(1693-1732) følte sig bekræftet i sin
slægtsstolthed efter at være blevet elefant-
ridder 1694 og lod C. Wineke præge en
medalje med ordenstegnet.

Diameter 3,1 cm.

Frederiksborgmuseet,

LEB 15400.

35

Også fyrst Wilhelm af Anhalt-Harzge-
rode (1670-1709) værdsatte Elefantorde-
nen, som han modtog 1695, så højt, at
han lod slå en medalje med ordenens
emblem. Signeret: E.

Diameter 5,2 cm.

Frederiksborgmuseet,

LEB 15406.

Den kgl. Mønt- og Medaillesamling.

DEN VÆBNEDE ARM

I 1616 uddelte Christian IV Den væbnede Arms Orden. Idéen til ordenstegnet var sandsynligvis en skildring af den danske korsfarer prins Svends bedrifter og heldedød i Tassos digt »Det befriede Jerusalem«. Den væbnede Arm kombineredes en tid med Elefantordenen, men forsvandt i løbet af 1630'erne.

36

Elefantordenen kombineret med Den væbnede Arm, der ses på elefantens dækket. Antikvaren Terkel Klevenfelds kopi fra 1700-tallets midte af detalje på maleri af Axel Arenfeld, elefantridder 1634. På Rosenborg opbevares en variant, hvor Den væbnede Arm i fuld størrelse hænger ned fra elefanten.

23 × 19,5 cm.

Det kgl. Bibliotek,
NKS, 1423, 4°.

37

Den væbnede Arm som emblem på bagsiden af Nic. Schwabes medalje slået i anledning af, at Christian IV 1625 greb ind i 30-årskrigen.

Diameter 5,8 cm.

Frederiksborgmuseet,
LEB 15260 (Galster 44).

38

Rigsråd Anders Bille (1580-1633) og rigsmarsk Jørgen Skeel (1578-1631) med Den væbnede Arms Orden, som de fik 1616. Foto af kobberstik i »Breviarium Equestre«, 1704.

Originalens mål 17 × 20 cm.

39

Rigsadmiral Albert Skeel (1572-1639) med Den væbnede Arms Orden, som han fik 1616 for sin deltagelse i Kalmar-krigen. Et originalt ordenstegn ses i stue 32.

69 × 55 cm.

Frederiksborgmuseet,
A 2424.

40

Prins Svends lig findes. Den danske korsfarers bedrifter og heldedød i 1097, besunget af Torquato Tasso i »Det befriede Jerusalem«, var utvivlsomt forudsætningen for Den væbnede Arms Orden. Kobberstik af Albert Haelwegh 1643-44 efter maleri af Karel van Mander.

56 × 44,6 cm.

Frederiksborgmuseet.

ORDENSSTATUTTER

Statutterne fra 1600-tallets slutning for Elefantordenen og den 1671 indstiftede Dannebrogorden var ikke blot en formel efterligning af udenlandske forhold. Indholdet afspejlede enevældens rangsamfund. Der var regler om optagelseskriterier, højtidssage, ceremonier, insignier og ordensdragten udseende, ridderens pligter, skjoldene i ridderkuppet og ridderbøgerne m.m. I nutiden lægges der særlig vægt på bestemmelsen om, at ordenstegn ikke må afhændes, lånes eller sælges, men efter ridderens død skal tilbageleveres ordensherren. Indtil 1660 havde kun mænd af den gamle adel fået Elefantordenen. Med to ridderordener var der mulighed for en trinvis tilkendegivelse af kongelig nåde. Betingelsen for at blive elefantridder var normalt, at man i forvejen havde Dannebrogordenen, som afledtes ved tildelingen af den fornemste orden. Stræbsomme statsjenere, der nåede de højeste charger, blev uanset herkomst den enevældige konges trofaste riddere og bar deres ordensstjerne til daglig. Elefantordenen blev først i 1900-tallet yderst eksklusiv.

41

Elefantordenens insignier. Kobberstik i eksemplar af de trykte statutter af 1693. De udleveredes til hver nybliven ridder (seglet mangler her) og skulle ved død af-

Kat. nr. 39
Den væbnede Arms Orden.

leveres igen sammen med ordenstegnet.
34 × 22,5 cm.
Rigsarkivet,
Ordenskapitlet, Stemanniana.

42
Elefantordenens bryststjerne og ordens-
tegnet i blåt bånd. Farvelagt tegning i
håndskrevet eksemplar af statutterne fra
1693. Elefantriddere benævnes ofte blå
riddere efter ordensbåndets farve. I
seglkapslen af elfenben ses ordensseglet
med elefanten.
36 × 22,5 cm.
Rigsarkivet,
C 5, lenssager.

43
Christian V i Elefantordenens dragt.
Malet af Jacob d'Agar i de originale sta-

tutter af 1. december 1693. Christian V
havde tidligere givet Elefantordenen sta-
tutter den 11. marts 1679 og den 28. april
1691. Hans bestemmelser om det danske
ordensvæsens principper, formål, cere-
moniel og heraldik fik betydning langt
frem i tiden. Statutterne af 1693 er prin-
cipielt stadig gældende, men efterleves
ikke i alle detaljer. I seglet ses kongens
våben omgivet af Elefantordenens kæde
lagt på ordensbåndet. Pergament.

35,5 × 23,5 cm.

Rigsarkivet,
originale ordensstatutter.

44
Christian Vs søn prins Carl (1680-
1729), blå ridder 1680, med Elefantorde-
nen i skærf over venstre skulder og stjer-
nen på venstre side af brystet. Maleri af
J. S. Wahl.
50 × 42 cm.
Frederiksborgmuseet,
A 5620.

45
Vicestiftsbefalingsmand Christen Skeel
(1663-1709), hvid ridder 1699, med Dan-
nebrogordenens kors i skærf over højre
skulder og stjernen på højre side af bry-
stet. Maleri af ubekendt kunstner.
113,7 × 94,8 cm.
Frederiksborgmuseet,
A 7806.

46
Dannebrogordenens bryststjerne og kors
i hvidt bånd med smalle røde kanter.
Farvelagt tegning fra 1693. Dannebrog-
riddere (storkors) benævnes ofte hvide
riddere efter ordensbåndets dominerende
farve. »RE-STI-TU-TOR«, genopretter,
hentyder til påstanden om, at Danne-
brogordenen var indstiftet i middelalde-
ren og siden »genoprettet« af Christian V.
32 × 20 cm.
Rigsarkivet,
Danske Kancelli C 39.

47

Dannebrogordenen i kæde. Farvelagt tegning fra 1693. De kronede W'er står for Valdemar Sej, som man påstod havde indstiftet Dannebrogordenen i 1219. 32 x 20 cm.

Rigsarkivet,

Danske Kancelli C 39.

48

Medalje med Elefantordenens emblem og Dannebrogordenens kors. Har formentlig sammenhæng med kreeringen af de første hvide riddere 1671. Medaljør ubekendt.

Diameter 3,8 cm.

Frederiksborgmuseet,

LEB 15332.

Den kgl. Mønt- og Medaillesamling,
Galster 232.

49

Dannebrogordenens bryststjerne og kors. Farvelagt tegning i håndskrevet eksemplar af statutterne af 17. oktober 1691. Det hvidemaljerede kors med rød kant er besat med 14 taffelslebne stene.

31 x 19 cm.

Rigsarkivet,

Danske Kancelli C 39.

50

Ridder i Dannebrogordenens dragt. Detaljerne svarer til billedet i statutterne, men ansigtet er viceadmiral Chr. Carl Gabels (1679-1748). Malet af Gustav von Lode i håndskrift forfattet af Peter Benzou Mylius i 1728.

47 x 30,5 cm.

Det kgl. Bibliotek,

GKS, 763, folio.

51

Dannebrogordenens statutter 1693. I ældre tid fik hver nyudnævnt ridder et beseglet eksemplar af ordensstatutterne, der skulle tilbageleveres ved død sammen med ordenstegnet.

34 x 22 cm.

Frederiksborgmuseet.

52

Christian Vs kronede våben omgivet af begge ordeners kæder og anbragt i våbentelt med kongens valgsprog ovenover. Kongens stol i ordenskapellet stod i et tilsvarende trontelt. Farvelagt titelblad af Lambert van Haven i Dannebrogordenens originale statutter af 1. december 1693. Dannebrogskorset ses i ordensseglet, der hænger i en rød og hvid snor. Pergament.

35,5 x 24 cm.

Rigsarkivet,

originale ordensstatutter.

53

Trykt eksemplar af Dannebrogordenens statutter af 1693 med segl i trækapsel. Herren i ordensdragt på kobberstikket af Hubert Schaten (efter Jacob d'Agar) antages at forestille overkammerjunker Adam Levin Knuth (1648-99).

34,5 x 22,5 cm.

Rigsarkivet,

C 5, lenssager.

54

Detaljer af Dannebrogordenens dragt. Studier af Marcus Tuscher ca. 1750 til maleri på Ledreborg af Frederik Wilhelm Holstein, hvid ridder 1736.

35,5 x 27 cm.

Den kgl. Kobberstiksamling,

Td. 519, 33.

55

Grev Mogens Friis (1623-75), hvid ridder 1671, gengivet efter sin død i Dannebrogordenens dragt fra 1693. Ansigtet er kopieret efter portræt af Abraham Wuchters.

73 x 57 cm.

Frederiksborgmuseet,

A 5670.

56

Baron Jens Juel (1631-1700), elefantridder 1679, malet efter 1693 i ordensdragt.

46 x 37 cm.

Frederiksborgmuseet,

A 774.

ORDENSKAPELLET

Ordenskapellets indretning i Frederiksborg slotskirke var ingen tilfældighed. Christian V var 1671 blevet salvet i kirken, hvor de følgende enevoldskongers salving, undtagen Christian VII's, også fandt sted. Salvingsakten betonedede den arvelige kongemagts guddommelige karakter, og i slotskirken skulle riddersnes afhængighed af monarken manifestere sig på synlig måde ved ophængning af deres skjolde med kongens eget våben som samlende midtpunkt. Det var også meningen, at Elefantordenens ceremonier skulle foregå her (mens Rosenborg var tænkt som rammen for Dannebrogordenens vedkommende). Et ceremonielt ordenskapitel blev dog kun afholdt 1694 i det ordenskapel, der året før var indrettet på kirkens galleri, hvor der indtil midten af 1800-tallet stod et pompøst tronarrangement i skiftende udformninger. De pragtfulde ordensdragter blev båret ved salvingerne i slotskirken 1747, 1815 og 1840. Ved ordensfesten 1694 havde Marcus Gjøe holdt en tale, hvori han helt uden forbindelse med virkeligheden førte Elefantordenen tilbage til 1100-tallet. Dannebrogordenen fra 1671 påstod man var indstiftet 1219 i forbindelse med Dannebrog's mirakuløse fald fra himlen under slaget i Estland. Denne myte levede endnu officielt til ind i 1800-tallet - og årstallet 1219 står stadig i emaljen bag på nutidens ridderkors.

57

Thomas Bartholins bog fra 1676 med påstanden om Dannebrogordenens middelalderlige oprindelse. Kobberstik af ordenens ophavsmand Peder Griffenfeld med Elefant- og Dannebrogordenerne på brystet, som han fik hhv. 1673 og 1671. 32 × 21,5 cm.
Frederiksborgmuseet.

58

Valdemar Atterdag (1340-75) med Dannebrogordenen. Kobberstik til Bartholins

skrift. Ordenskorset er tilføjet på en kobberplade fra Albert Haelweghs kongeserie.

14,5 × 10,5 cm.

Det kgl. Bibliotek,
Müllers Pinakothek bd. 1, pl. 37 II.

59

Griffenfelds grevsvåben med Elefantordenen under skjoldet. Et tidligt dansk eksempel på kombination af våben og ordenstegn. Medalje af Jeremias Hercules 1674.

Diameter 5,8 cm.

Frederiksborgmuseet,
LEB 16849 (Galster 103).

60

Kobberstukne skabeloner til våbenskjolde med friherrekroner for elefantriddere. Siden 1679 havde det været enhver elefantridder tilladt at føre friherrelig krone over sit våben. Prøvetryk, forarbejde til de trykte statutter 1693.

12 × 25 cm.

Det kgl. Bibliotek,
Thott, 766, folio.

61

Trykt udgave fra 1760 af geheimeråd Marcus Gjøes vidtløftige tale ved Elefantordenens forsamling på Frederiksborg den 4. juli 1694. Han fører Elefantordenen tilbage til korstogstiden og gør Knud VI til dens ophavsmand.

19 × 16 cm.

Frederiksborgmuseet.

62

Bordplan for tallet den 4. juli 1694 i den store dansesal (riddersalen) på Frederiksborg. Efter ordenskapitlets afholdelse i ordenskapellet spiste Christian V (nr. 1) og kongefamilien (nr. 2-8) sammen med blå og hvide riddere (nr. 9-29), bl. a. søhelten Niels Juel. Dagen efter kreeredes nye elefantriddere i kapellet efter et omstændeligt ceremoniel.

32,5 × 21 cm.

Rigsarkivet,
Danske Kancelli D 149a.

63

Medaljer med Christian V (1670-99) og Elefant- og Dannebrogordenernes insignier. Formentlig slået i anledning af ordensfesten 1694. Forsiden med kongens portræt af Anton Meybusch, bagsiderne af Christopher Schneider.

Diameter 5,6 cm.

Frederiksborgmuseet,
LEB 15419-20.

Den kgl. Mønt- og Medaillesamling,
Galster 169-70.

64

Patent for U. A. Holstein som hvid ridder, udnævnt 30. november 1699 i anledning af kronprins Christians (VI) fødsel. I seglet ses kongens våben omgivet af Dannebrogordenen. Pergament.

Rigsarkivet,

U. A. Holsteins arkiv.

65

Riddervåben for overkammerjunker U. A. Holstein, den senere greve og storkansler.

21 × 16,5 cm.

Rigsarkivet,

Klevenfeldts våbentegninger 97.

66

Dannebrog falder ned fra himlen under Volmerslaget 15. juni 1219, Dannebrogordenens fiktive indstiftelsesår. Litografi fra 1800-tallets midte af C. A. Lorentzens maleri fra 1809, året efter Dannebrogordenens udvidelse. Det kronede W fra ordensinsignierne ses på soldaten til højre.

39 × 49 cm.

Frederiksborgmuseet.

67

Kongens forgyldte tronstol med ben som elefantsnabler fra det 1. ordenskapel i Frederiksborg slotskirke. Udført af Christian Nerger 1694.

148 × 78 × 51 cm.

Rosenborg.

68

Det 1. ordenskapel i Frederiksborg slotskirke. Foto af Joh. Friedleins kobberstik 1703 i »Breviarium Eqvestre« efter tegning af G. Møinichen.

Originalens mål 27 × 29,5 cm.

69

C. F. Hansens ikke realiserede forslag fra 1814 til trone ved Frederik VI's salving i Frederiksborg slotskirke (1815) tænkt som en udvidelse på galleriet af det 2. ordenskapels trone, som var fra 1808.

37,2 × 52 cm.

Kunstakademiet,

K. S. 75c.

70

C. F. Hansens forslag fra 1808 til ordenskapellets tronstol. Stolen »a« udførtes af C. Wohler og stod i det 2. ordenskapel 1809-15, dernæst i salvingstronen på gulvet til 1833 og 1836-51 i det 3. ordenskapel. Den brændte 1859.

37 × 43 cm.

Kunstakademiet,

K. S. 81b.

71

Interiør af Frederiksborg slotskirke med det 3. ordenskapel (1836-51) på galleriet. Litografi af A. Mayer i Paul Gaimards rejsebeskrivelse »Voyages en Scandinavie, en Laponie etc.«, bind II »Atlas Pittoresque«.

54,5 × 36 cm.

Frederiksborgmuseet.

72

Christian VII's (1839-48) og dronning Caroline Amalies salving i Frederiksborg slotskirke den 28. juni 1840. Til venstre riddere i ordensdragt, bagved ordensdrabter med partisaner. Foto af maleri af Sophus Schack på Statens Museum for Kunst.

Originalens mål 295 × 222 cm.

73

Processionen efter Christian VIIIs salving 1840. Baldakinen over kongen bæres af elefantriddere flankeret af storkorsriddere. Ordensdrabanter med partisaner går langs løberen. Foto af maleri på Rosenborg fra 1851 af J. Vilhelm Gertner.

Originalens mål 29,2 × 26,6 cm.

74

Kongelige og adelige kroner og hjelme malet af kgl. våbenmaler Herman von Ham ca. 1693. Svarer (med undtagelse af de gyldne hjelme) til Christian Vs reglement af 25. april 1693 om bestemte kroner og hjelme på riddersnes skjolde i kapellet. Reglementet overholdes endnu for de kongelige kroners vedkommende. I og IV: kongen, II og V: kronprinsen, III og VI: prinser, VII: Gyldenløverne, IX og XIII: grever, X og XIV: baroner, XII og XV: ubetitlet adel, IIX: grever og baroner (på hjerteskjold), XI: ubetitlet adel (på hjerteskjold).

41 × 25,5 cm.

Det kgl. Bibliotek,
Thott, 766, folio.

VÅBENSKJOLDE

Våbenskjolde for de blå og de hvide (siden 1808 storkors-) riddere ophænges i ordenskapellet i Frederiksborg slotskirke. Ved branden 1859 gik alle de ældre elefantridderskjolde tabt, men næsten alle dannebrogskjoldene eksisterer. Våbenerne indmales også i ordenernes ridderbøger, der er bevaret i en ubrudt række fra 1690. Nye riddervåbener males stadig ind i protokollerne og på metalskjolde, der hænges op i kirken. Indsendte våbenforlæg og korrespondance findes i et vist omfang bevaret og giver interessante indblik i riddervåbenernes tilblivelse og den heraldiske viden hos de

implicerede. I begyndelsen var alle riddere i forvejen våbenførende. Men i løbet af 1800-tallet og navnlig i dette århundrede har tildelingen af Elefantordenen, f.eks. til udenlandske statsoverhoveder, og af Dannebrogordenens storkors til danske og udlændinge bevirket, at der er blevet komponeret en lang række våbener, der med heraldikkens udtryksmidler karakteriserer den enkelte i langt højere grad, end de ældre slægtsvåbener var i stand til. Samlingen af riddervåbener er præget af skiftende tiders stilarter, symbolsprog og fantasi. Den heraldiske kvalitet har i de sidste årtier nået sit foreløbige højdepunkt med de kgl. våbenmalere Johs. Britze, Franz Sedivy og Aage Wulff. Danmark er i dag et af de få lande i verden med en levende heraldisk tradition knyttet til ordensvæsenet.

75

Våben for zar Peter den Store af Rusland, elefantridder 1713. Kalke af tegning i Elefantordenens ældste ridderbog. 30 × 20 cm.

Sorø Akademis Bibliotek,
Johan Bülow's manuskriptsamling 8 c.

76

Elefantordenens ridderbog med våbener 1780-1878. Opslaget viser den franske statsrådspræsident hertug Armand Emanuel du Plessis-Richelieu (elefantridder 1818) våben malet af kgl. våbenmaler Ole Larsen (1786-1852).

41 × 27,5 cm.

Ordenskapitlet.

77

Våbenforlæg indsendt af amtmand Christian Rosenkrantz, hvid ridder 1729. 10 × 7 cm.

Sorø Akademis Bibliotek,
Johan Bülow's manuskriptsamling 8 c.

78

Forlæg for generalmajor Jacob Duncans riddervåben (hvid ridder 1683). Det indkom først længe efter hans død.

8,5 × 5,5 cm.

Sorø Akademis Bibliotek,

Johan Bülow's manuskriptsamling 8 c.

79

Våbenforlæg indsendt af württembergsk kansler Christoph Ernst von Beulwitz, hvid ridder 1738.

6,7 × 4 cm.

Sorø Akademis Bibliotek,

Johan Bülow's manuskriptsamling 8 c.

80

Et mindre godt våbenforlæg. Indsendt af baron Christian Gyldenkrone, hvid ridder 1717.

17 × 16 cm.

Sorø Akademis Bibliotek,

Johan Bülow's manuskriptsamling 8 c.

81

Kgl. våbenmaler Herman von Hams (1675-1713) skitse til Frederik Gieddes riddervåben.

17 × 18 cm.

Sorø Akademis Bibliotek,

Johan Bülow's manuskriptsamling 8 c.

82

Riddervåben for admiral Frederik Giedde, hvid ridder 1702, malet af Herman von Ham i bind med kopier af våbener i de originale ridderbøger.

38 × 24,5 cm.

Det kgl. Bibliotek,

Ledreborg, 412, folio.

83

Ordenssekretær Vincens Lerches kopi-bog. Han beder 28. februar 1693 baron von der Schulenburg indsende sit våben i farver.

Rigsarkivet,

Ordenskapitlet, kopibog 1690-1740.

84

Baron Hans Georg von der Schulenburg meddeler i brev af 30. maj 1693 ordenssekretæren, at hans våben er på vej.

Rigsarkivet,

Ordenskapitlet, breve ang. riddere.

85

Våbenforlæg og devise indsendt 1693 af baron Hans Georg von der Schulenburg, hvid ridder 1684.

21 × 28 cm.

Sorø Akademis Bibliotek,

Johan Bülow's manuskriptsamling 8 c.

86

Dannebrogordenens ældste ridderbog med riddervåbener 1671-1722 opslået på baron Hans Georg von der Schulenburgs våben malet af Herman von Ham (1675-1713).

40,5 × 27 cm.

Ordenskapitlet.

87

Landråd Wulf Brockdorff, hvid ridder 1698, fremsender sit våben indlagt i et brev af 16. januar 1699.

15,5 × 15 cm (forlæg).

Sorø Akademis Bibliotek,

Johan Bülow's manuskriptsamling 8 c.

Rigsarkivet,

Ordenskapitlet, breve ang. riddere.

88

Fire elefantriddervåbener. Øverst: t.v. stiftamtmand Otto Krabbe (1709), t. h. grev Anton af Aldenburg (1708). Nederst: t. v. grev Carl Ahlefeldt (1703), t. h. nederlandsk baron Jacob van Wasenaer (1703). Terkel Klevenfelds kopier efter ridderbøgerne.

21 × 16,5 cm.

Rigsarkivet,

Klevenfelds våbentegninger 116, 10, 7, 198.

89

Metalskjold for württembergsk kansler Christoph Ernst von Beulwitz, hvid ridder 1738.

58 × 43 cm.

Ridderkapellet.

90

Metalskjold for baron Christian Gyldenkrone, hvid ridder 1717.

58 × 43 cm.

Ridderkapellet.

91

Riddervåben for russisk gesandt i København Andreas Petrovich Ismailow, hvid ridder 1708. Forlægget var et segl-aftryk.

21 × 16,5 cm (våben).

Rigsarkivet,

Klevenfelds våbentegninger 101, Ordenskapitlet, breve ang. riddere.

92

Metalskjold for den russiske gesandt i København grev Michael Mourawieff, storkors 1895. Ordenstegnet nederst på pladen males stadig i den form, det havde ved Dannebrogordenens indstiftelse.

64 × 48,5 cm.

Ridderkapellet.

93

Våben for russisk gesandt grev Michael Mourawieff, storkors 1895. Forarbejde af kgl. våbenmaler Herman Funch (1841-1919).

39,5 × 30 cm.

Ordenskapitlet.

94

Tre hvide ridderses våbener. T. v. generalmajor Frantz Joachim von Dewitz (1710) med indsendt forlæg, i midten en Vieregg og t. h. generaløjtnant Henri de Cheusses (1712).

21 × 16,5 cm (våbener).

9 × 14,5 cm (forlæg).

Rigsarkivet,

Klevenfelds våbentegninger 55, 207, 54, Ordenskapitlet, breve ang. riddere.

95

To hvide ridderses våbener med indsendte forlæg. T. v. hofmarskal grev Otto Carl Callenberg (1716), t. h. baron Frederik Krag (1708).

21 × 16,5 cm (våbener).

8,5 × 5,5 cm (Callenbergs forlæg).

10 × 7,5 cm (Krags forlæg).

Rigsarkivet,

Klevenfelds våbentegninger 53, 118.

Sorø Akademis Bibliotek,

Johan Bülow's manuskriptsamling 8 c.

96

Våben indsendt af engelsk overkammerherre viscount Althorp, storkorsridder 1906.

40 × 30,5 cm.

Ordenskapitlet.

97

Våben indsendt af prøjsisk general Helmut von Moltke, storkorsridder 1902.

29 × 23,5 cm.

Ordenskapitlet.

98

To hvide ridderses våbener med indsendte forlæg. T. v. admiral Christopher Ernst von Stöcken (1702), t. h. generalmajor Adam Frederik Trampe (1702).

21 × 16,5 cm (våbener).

12,5 × 9,5 cm (Stöckens forlæg).

12 × 9 cm (Trampes forlæg).

Rigsarkivet,

Klevenfelds våbentegninger 181, 188.

Sorø Akademis Bibliotek,

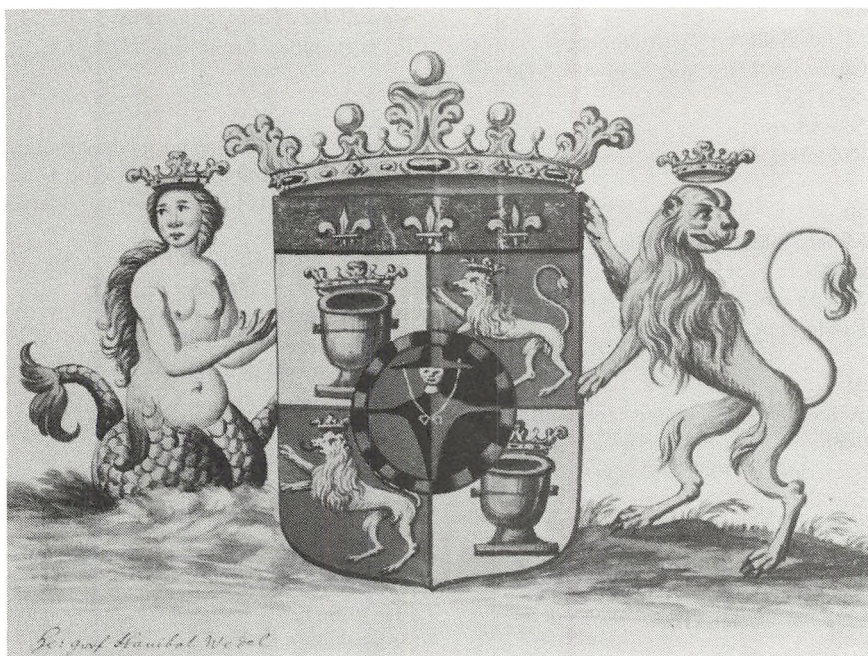
Johan Bülow's manuskriptsamling 8 c.

99

Metalskjold for generalmajor Adam Frederik Trampe, hvid ridder 1702.

58 × 43 cm.

Ridderkapellet.

Kat. nr. 104
Grev Hannibal Wedels våbenforlæg.

100

Tre hvide ridderses våbener. Øverst baron Schack Brockdorff af Scheelenborg (1712). Nederst: t. v. geheimeråd Valdemar Gabel (1707), t. h. deputeret i landetaten Frederik Chr. Adeler (1712).

21 × 16,5 cm.

Rigsarkivet,

Klevenfelds våbentegninger 46, 66, 3.

101

Metalskjold for admiral Frederik Giedde, hvid ridder 1702.

58 × 43 cm.

Ridderkapellet.

102

Metalskjold for baron Hans Georg von der Schulenburg, hvid ridder 1684. Våbenet er først malet 1693-94.

58 × 43 cm.

Ridderkapellet.

103

Fire hvide ridderses våbener. Øverst to af gammel adel: t. v. generalmajor Laurits Munk (1699), t. h. amtmand Tage Thott (1705). Nederst to nyadelige: t. v. oversekretær Ditlev Wibe (1701), t. h. admiral Mathias von Paulsen (1702).

21 × 16,5 cm.

Rigsarkivet,

Klevenfelds våbentegninger 145, 185, 206, 150.

104

Grev Hannibal Wedels våben som hvid ridder (1705) og forlægget dertil viser bl. a. de tre liljer, der stammer fra Hannibal Sehesteds franske grevkvæben.

21 × 16,5 cm (våben).

15,5 × 20 cm (forlæg).

Rigsarkivet,

Klevenfelds våbentegninger 203.

Sorø Akademis Bibliotek,

Johan Bülow's manuskriptsamling 8 c.

105

Våbenforlæg indsendt af fire hvide ridere. Øverst: t. v. general Poul Vendelbo Løvenørn (1722), t. h. landråd Cai Rantzau (1698). Nederst: t. v. generalløjtnant Frederik Otto Rappe (1740), t. h. kancellideputeret Jean Henri Desmercieres (1736).

24 × 20 cm (Løvenørn).

16,5 × 15,5 cm (Rantzau).

11 × 20 cm (Rappe).

21 × 16,5 cm (Desmercieres).

Sorø Akademis Bibliotek,
Johan Bülow's manuskriptsamling 8 c.

106

Metalskjold for kancellideputeret Jean Henri Desmercieres, hvid ridder 1736.
58 × 43 cm.

Ridderkapellet.

107

Metalskjold for generalløjtnant Frederik Otto Rappe, hvid ridder 1740. Ordenssekretæren lod feltet dele af hvidt og blåt for at overholde den heraldiske farve-regel.

58 × 43 cm.

Ridderkapellet.

108

Metalskjold for ordenssekretær Engel Carl Ernst Schack, hvid ridder 1775.

58 × 43 cm.

Ridderkapellet.

109

Metalskjold for den senere storkansler U. A. Holstein, hvid ridder 1699.

58 × 43 cm.

Ridderkapellet.

110

Metalskjold for den spanske greve Alphonso Yoldi, storkors 1826. Han var før og under napoleonstiden spansk gesandt i Danmark, hvor han siden blev knyttet til hoffet.

58 × 48,5 cm.

Ridderkapellet.

111

Skitser til Finlands ambassadør P. K. Tarjannes storkorsvåben 1956 af Gustaf von Numers (1912-78) og et brev til kunstneren om våbenets detaljer.

38 × 29 cm (stor skitse).

16 × 19,5 cm (lille skitse).

Fru Berit von Numers, Helsingfors.

112

Metalskjold for billedhuggeren Bertel Thorvaldsen, storkors 1839. Et typisk eksempel på et våben fra heraldikkens forfaldstid.

58 × 48,5 cm.

Ridderkapellet.

113

Metalskjold for den franske byplanlægger Eugène Haussmann, storkors 1866. Han er kendt for at have anlagt boulevarderne m. m. i Paris.

58 × 48,5 cm.

Ridderkapellet.

114

To udkast til storkorsvåben for hofmarskal Johan Vest, udnævnt 1959. Det til venstre bryder den heraldiske farveregel. Det endelige våben blev som det til højre.

21 × 17,5 cm.

Ordenskapitlet.

115

Tre forarbejder til storkorsvåben for hofmarskal Eigil Wern, udnævnt 1968. Det endelige våben tegnet af kgl. våbenmaler Aage Wulff (f. 1918) ses øverst.

21 × 15 cm.

22 × 13,5 cm.

Ordenskapitlet.

116

Våbener indsendt af to engelske storkorsridere: øverst adjutant hos prinsen af Wales Arthur Ellis (1893), nederst feltmarskal viscount Alan Alanbrooke (1951).

25 × 20 cm (Ellis).

16,5 × 21,5 cm (Alanbrooke).

Ordenskapitlet.

117

Metalskjold for den britiske feltmarskal fra 2. verdenskrig viscount Alan Alanbrooke, storkors 1951.

82 × 48,5 cm.

Ridderkapitlet.

118

Våben indsendt af vesttysk forsyningsminister Heinrich Lübke, senere forbundspræsident, storkorsridder 1958, i hvilken anledning han antog våbenet, som er komponeret og malet af heraldikeren Ottfried Neubecker (f. 1908).

30 × 21 cm.

Ordenskapitlet.

119

Metalskjold for den senere tyske forbundspræsident Heinrich Lübke, storkors 1958. Våbenet hentyder til den tyske rigsoern og grevskabet Arnbergs ørn.

82 × 48,5 cm.

Ridderkapitlet.

120

Forarbejder til riddervåbener af kgl. våbenmaler Franz Sedivy (1888-1973). Til venstre Heinrich Lübkes storkorsvåben med delvis poncerede konturer, til højre våben for den østrigske forbundspræsident Adolf Schärf, elefantridder 1962.

31 × 21 cm (Lübke).

21,5 × 18 cm (Schärf).

Dr. h. c. Ole Rostock.

121

Til venstre det kejserlige »mon«, en chrysanthemum, forlæg for prins Hitachi af Japans elefantriddervåben 1965. Til højre trykt våbentegning af R. Otto indsendt af den tyske heraldiker friherre Ernst von Mirbach, storkors 1906.

21 × 14 cm (prins Hitachi).

23 × 18 cm (Mirbach).

Ordenskapitlet.

HOFORDENER

Hofordener, som var beregnet for en snæver kreds med personlig tilknytning til en fyrstelig person, satte deres præg på 1700-tallet. De eksisterede kun så længe deres stiftere levede og blev givet både til kvinder og mænd. Christian VI's dronning Sophie Magdalene indstiftede på sin 11-års bryllupsdag i 1732 ordenen de l'Union parfaite (den fuldkomne forening). Ordenstegnet indeholdt et heraldisk udtryk for forbindelsen mellem det nordlige kongerige og det lille sydtyske fyrstedømme, som dronningen kom fra. Den særprægede orden uddeltes lige til stifterindens død 1770. Da var Christian VII's unge dronning Caroline Mathilde ved at finde lykken sammen med sin elsker Struensee. Som en af de første modtog han Mathildeordenen, som dronningen indstiftede 1771. Ordenstegnet var et yndefuldt M i en brillanteret oval og laurbærkrans med krone. Ordenen skulle fortrænge Sophie Magdalenes, men overlevede ikke den korte Struensee-æra. Indirekte har ordenstegnets udseende påvirket Christian VII's Orden, indstiftet 1774, der væsentligst bestod af kongens kronede navnetræk.

122

Christian VI's og dronning Sophie Magdalenes datter Louise (1726-56) med moderens orden de l'Union parfaite på brystet. Da hun 1749 blev gift med hertug Ernst Friedrich III af Sachsen-Hildburghausen, indstiftede denne ordenen de l'Union heureuse. Maleri ca. 1740 måske af Andreas Møller eller J. S. Wahl.

76,5 × 62 cm.

Frederiksborgmuseet,

A 6992.

123

Ordenen de l'Union parfaite, som dronning Sophie Magdalene indstiftede 7. august 1732, 11-årsdagen for sit bryllup

Kat. nr. 122
Prinsesse Louise med l'Union parfaite.

med Christian VI. Mellem korsarmene ses den norske (nordiske) løve og Brandenburgs ørn med Hohenzollern i et lille skjold. Et andet eksemplar ses i stue 32. 6 × 4,7 cm.

Frederiksborgmuseet,
B 3885.

124

For- og bagside af ordenen de l'Union parfaite. Foto af tegning i Ordenskapitlet.

Originalens mål 37 × 24 cm.

125

De l'Union parfaite holdt af to genier med hhv. Norges og Brandenburgs våbenskjolde. Bagside af medalje fra 1744 af Magnus Gustav Arbien.

Diameter 3,3 cm.
Frederiksborgmuseet,
LEB 15648 (Galster 427).

126

Ordenen de l'Union parfaite på bagsiden af medalje fra 1732 af Johann Carl Hedlinger.

Diameter 5,6 cm.
Frederiksborgmuseet,
LEB 15599 (Galster 372).

127

Historikeren Hans Grams udkast til medalje 1747 med Christian I, Elefantordenens stifter, og den norske konge Magnus Barfod, der ifølge Snorre Sturlasson som den første førte Norges løve. Geheimeråd J. L. Holstein foreslog 1747, at der indstiftedes en orden i form af en oval guldplade med de to viste kongeskikkelser i emalje. Den skulle bæres i rødt eller gult bånd (Norges våbenfarver). Bryststjernen skulle være som Elefantordenens med to kroner i stedet for et kors eller som Dannebrogordenens men med »F 5 Institutor«. Idéen blev ikke realiseret.

12,5 × 19 cm.

Rigsarkivet,
TKUA, geheimekonseillet 42.

128

Mathildeordenen i damesløjfe. Foto af tegning i Ordenskapitlet.

Originalens mål 37 × 24 cm.

129

Geheimsekabinetsminister Johann Friedrich Struensee (1737-72) med sin kongelige elskerindes orden om halsen. Miniature af H. P. Sturz.

7,8 × 6,4 cm.

Frederiksborgmuseet,
A 1545.

130

Struensees grev våben omgivet af Mathildeordenen. Kobberstik.

10 × 9 cm.

Dr. h. c. Ole Rostock.

131

Mathildeordenens statutter tegnet af H. P. Sturz. Christian VII's dronning Caroline Mathilde indstiftede ordenen på kongens fødselsdag den 29. januar 1771. På dette tidspunkt var ægtefællerne for længst gledet fra hinanden. Indehavere af den afdøde enkedronning Sophie Magdalenes orden de l'Union parfaite skulle aflevere denne, hvis de fik tildelt Mathildeordenen.

29 × 42 cm.

Rigsarkivet,
C 5, lenssager,
Helferich Peter Sturz's arkiv (6405).

132

Dronning Caroline Mathilde som oberst med Mathildeordenen om halsen. Foto af maleri på Rastorf af Peder Als 1771. Originalens mål 146 × 115 cm.

133

Johann Friedrich Struensee (1737-72) med Mathildeordenens rosenrøde bånd med sølvstriber om halsen. Maleri af ubekendt kunstner.

37,5 × 31,5 cm.

Frederiksborgmuseet,
A 824.

134

Ordenssekretær Engel Carl Ernst Schack (1750-1811) med Dannebrogordenens bånd over brystet, i knaphullet Christian VII's Orden, indstiftet 21. oktober 1774, og nedenunder ordenssekretærtegnet. Maleri af Vigilius Eriksen efter 1778.

60 × 47 cm.

Privateje.

135

Engel Carl Ernst Schack (1750-1811) med Dannebrogordenen i kæde og Christian VII's Orden på brystet. Om halsen har han et bånd, der går gennem et knaphul med ordenssekretærtegnet. Buste af L. Grossi 1783.

56 × 55 × 34 cm.

Frederiksborgmuseet,
A 5529.

136

Hofmarskal Johan Bülow (1751-1828) med Dannebrogordenen og i et bånd om halsen den svenske Nordstjerneordens kommandørkors, som han fik 1787. Det var usædvanligt at bære mere end én fyrstes orden i 1700-tallet. Bülow var også ordenssekretær. Han efterlod sig en stor manuskriptsamling, der bl. a. rummer adskillige indsendte forlæg til riddevåbener. Kopi af C. A. Jensen efter maleri af Jens Juel.

71,5 × 58 cm.

Frederiksborgmuseet,
A 104.

137

Overpræsident Volrad August von der Lühe (1705-78). Foruden Elefantordenens stjerne og skærf bærer han på brystet l'Union parfaite, som han fik 1747, og nedenunder embedstegnet som ordenssekretær. Maleri af Ulrich Ferdinand Beenfeldt 1773.

79 × 62,5 cm.

Frederiksborgmuseet,
A 298.

138

Frederik Vs svigermor hertuginde Antoinette Amalie af Braunschweig-Wolfenbüttel (1696-1762) med ordenen de l'Union parfaite. Maleri af ubekendt kunstner.

82,5 × 66,5 cm.

Frederiksborgmuseet,
A 42.

GRADINDELING

Frederik VI gennemførte straks efter sin tronbestigelse 1808 en udvidelse af Dannebrogordenen i flere klasser og uddelte ordener på Rosenborg 1809-13 under ud-

foldelse af et stort ceremoniel. Administrationen af ordensvæsenet er siden hans tid blevet varetaget af Ordenskapitlet, hvis overofficerter og officerter bærer dekorationslignende embedstegn. En bestemmelse om, at de dekorerede har pligt til at indsende en levnedsbetretning, har resulteret i en betydelig samling selvbiografier af stor personalhistorisk interesse. Visse af dem udgives i disse år af ordenshistoriografen. Indtil 1808 var kun en begrænset kreds af statens højeste embedsmænd blevet benådet med Dannebrogordenen. Herefter skulle den kunne tildeles mænd for tro tjeneste eller nyttig virksomhed uanset samfundsstilling. Som en særklasse betragtedes storkommandørerne. Dernæst kom storkorsene, der svarede til de hidtidige hvide riddere. Endelig fulgte kommandører og riddere. Disse to klasser deltes hver i to grader hhv. 1864 og 1952, og dette år opførte uddelingen af dannebrogsmændenes hæderstegn. Frederik IX bestemte 1951, at også kvinder kan dekoreres med Dannebrogordenen, og fra 1958 har kvinder kunnet blive elefantriddere. Ordenernes anvendelse som belønningsmiddel er bragt i overensstemmelse med samfundsudviklingen. Samtidig består visse ældre træk, idet ordensvæsenet som et kongeligt prærogativ stadig sorterer direkte under monarken.

139

Elefantridder i ordensdragt. Chr. Bruuns Danske Uniformer 1837.
25,8 × 17,1 cm.
Frederiksborgmuseet,
(Krohn 1487).

140

Ordensdrabant. Chr. Bruuns Danske Uniformer 1837.
25,8 × 17,1 cm.
Frederiksborgmuseet,
(Krohn 1487).

141

Storkorsridder i ordensdragt. Chr. Bruuns Danske Uniformer 1837.
25,8 × 17,1 cm.
Frederiksborgmuseet,
(Krohn 1487).

142

Ordensdragt for storkorsridder af Dannebrog syet af fløjl og silke med guldbroderier, pailletter og guldsnøre. Formentlig båret ved salvingen 1840. De fleste fjer i hatten mangler.
Kappens længde foran 144 cm, bagpå 169 cm, trøjens længde 61 cm, ærmelængde 67 cm, skulderbredde 42 cm, benklæders længde 43 cm.
Frederiksborgmuseet,
B 2881 a-1.

143

På kappens slag ses ordenskæden med storkorset (gl. model).
Kædens længde 100 cm.
Korset 5,5 × 4 cm.
Frederiksborgmuseet,
B 4307.
Ordenskapitlet.

144

På kappens venstre side ses Dannebrogordenens broderede bryststjerne.
9,8 × 8 cm.
Frederiksborgmuseet,
B 4338.

145

Uniform til ordensdrabant båret ved ordensfesterne 1809-13 og ved salvingerne 1815 og 1840. Midt på brystet Dannebrogordenens kors med en elefant. Partisan med rød og gul kvast, de oldenborgske farver.
Ærmelængde 64 cm, skulderbredde 29 cm, fra hals til underkant (+ krave) 95 cm, benklæders længde 109 cm.
Ordenskapitlet.
Tøjhusmuseet.

146

Trykt ceremoniel til ordensfesten på Rosenborg den 28. januar 1809, Frederik VIs fødselsdag.

Rigsarkivet,

Overhofmarskallatet I O 40.

147

Politiplakat i anledning af ordensfesten på Rosenborg 1810.

Rigsarkivet,

Overhofmarskallatet I O 40.

148

Frederik VI iført ordensdragt kører til ordensfest på Rosenborg. Forrest rider to herolder. Maleri af C. A. Lorentzen 1816.

60 × 86,5 cm.

Frederiksborgmuseet,

A 7024.

149

Plan over riddersalen på Rosenborg med opstilling af trone og bænke ved ordensfesten 1812.

20 × 25 cm.

Rigsarkivet,

Overhofmarskallatet I O 40.

150

Frederik VI i ordensdragt ved ordensfesten på Rosenborg 1809. I baggrunden to ordensdrabanter. Gouache formentlig af C. W. Eckersberg 1809.

42 × 34,2 cm.

Frederiksborgmuseet,

A 4576.

151

Elefantridderdragt, 1800-tallets første halvdel. På slaget ses Elefantordenens kæde, om halsen storkorset af Dannebrog, på brystet dannebrogsmændenes hæderstegn og på kappen begge ordeners bryststjerner. Farvelagt tegning.

38,5 × 24,5 cm.

Rigsarkivet,

Ordenskapitlet, Stemanniana.

152

Frederik VIs svigerfar prins Carl af Hessen (1744-1836) med danske og hessiske ordener. Om halsen nærmest hagen bærer han Dannebrogordenens storkommandørkors, som han fik 1817. Siden napoleontiden har det været skik at bære flere landes ordener samtidig. Pastel formentlig af Peter Copmann 1821.

56 × 45 cm.

Frederiksborgmuseet,

A 1191.

153

Trykt indbydelse og adgangskort til ordensfest på Rosenborg, 1812 og 1813.

Rigsarkivet,

Ordenskapitlet, breve til ordensmarskaller,

Overhofmarskallatet I O 40.

154

Indenrigsminister A. F. Kriegers udnævnelse til kommandør af Dannebrog (3. marts 1857).

Rigsarkivet,

A. F. Kriegers arkiv (5810).

155

Bagsiden af kommandørkors fra Frederik VIIIs tid med det fiktive årstal 1219, året for Dannebrogordenens faktiske indstiftelse 1671, og året for Frederik VIs gradinddeling af ordenen 1808.

7,5 × 4 cm.

Frederiksborgmuseet,

B 4311.

156

Dannebrogordenens kommandørkors med Christian Xs monogram.

7,5 × 4 cm.

Frederiksborgmuseet,

B 4314.

157

Dekoration i guld med emalje og med Frederik IXs monogram til ridder af 1. grad monteret i damesøjle med roset.

6 × 3 cm.

Frederiksborgmuseet,

B 4324.

158

Dannebrogordenens ridderkors i guld med emalje med Christian VIIIs monogram. Monogrammet ændres ved hvert tronskifte.

6 × 3 cm.

Frederiksborgmuseet,
B 4317.

159

Ridderkors med Frederik IXs monogram. Siden 1952 har korset været af sølv med emalje. Montering i krydsbånd har været brugt siden 1800-tallets midte.

6 × 3 cm.

Frederiksborgmuseet,
B 4325.

160

Edsformular for dannebrogsmænd, 1800-tallets første halvdel.

Rigsarkivet,

Ordenskapitlet, Stemanniana.

161

Dannebrogsmændenes hæderstegn (sølvkorset) fra Frederik VI's tid. Uddeltes indtil 1952, hvor en udmærkelse benævnt Dannebrogordenens hæderstegn blev indstiftet.

6 × 3 cm.

Frederiksborgmuseet,
B 4327.

162

Hofperlestikker Chr. Hielms kvittering 10. marts 1807 for 3 rigsdaler for en broderet bryststjerne til grev J. G. Moltke, elefantridder 1783.

Moltke-arkivet, Bregentved.

163

Broderet bryststjerne for elefantridder. Model før 1909.

Diameter 11 cm.

Ordenskapitlet.

164

Bryststjerne til Dannebrogordenens storkors. »Gud og Kongen« og W for Valdemar Sejr havde i 1808 erstattet Christian Vs monogram og »Restitutor«. Bryststjernen var tidligere broderet, men privat tilvirkede metalstjerner vandt frem, og siden 1909 tildeles bryststjernen kun i metal. Storkorset fik 1864 (for danskere, 1861 for udlændinge) samme udseende som kommandørkorset.

Diameter 8 cm.

Frederiksborgmuseet,
B 4341.

165

To bryststjerner til kommandør af 1. grad af Dannebrog. Før kommandørgradens deling 1864 (for danskere, 1861 for udlændinge) i to grader bar kommandører også brystkorset.

8 × 6,5 cm.

7,8 × 6 cm.

Frederiksborgmuseet,
B 4351, B 4356.

166

For- og bagside af ordenssekretærens og ordensceremonimesterens embedstegn. Et sådant nævnes allerede i ordensstatutterne fra 1693 og brugtes fra 1694. Foto af farvelagt tegning af Gustav von Lode i håndskrift fra 1728 i Det kgl. Bibliotek (GKS, 763, folio). Originalens mål 5,2 × 4,6 cm.

167

Embedstegn for Ordenskapitlets officianter i form af en elefant med et kors på siden, anvendt fra 1808. Båndfarverne svarer til Elefant- og Dannebrogordenernes bånd.

4 × 2,5 cm.

Ordenskapitlet.

168

Levnedsberetning indsendt af rådgivende ingeniør Jørgen Christensen, Odense, ridder af Dannebrog 1948, ridder af 1.

grad 1959. Beretningen er illustreret med pennenetegninger af Christian Blæsbjerg. 23 x 19 cm.
Ordenskapitlet.

169
Levnedsberetning og riddered indsendt af atomfysikeren Niels Bohr, ridder af Dannebrog 1920. Han nævner bl. a. oprettelsen af Institut for teoretisk Fysik (Niels Bohr Institutet). Niels Bohr blev senere elefantridder, storkors m. m.
Ordenskapitlet.

170
Levnedsberetning og digt til kongen indsendt af politiskriver på St. Croix Alexander Henderson, dannebrogsmænd 1904. Han fortæller bl. a., at han har deltaget som frivillig i den amerikanske borgerkrig, men udtrykker ellers stærk patriotisme over for Danmark.
Ordenskapitlet.

171
Biskop Frederik Plum (1760-1834) i ornat med insignierne til Dannebrogordenens kommandørgrad, som han opnåede 1828. Brystkorset forbeholdtes fra 1864 kommandører af 1. grad. Gentagelse af maleri fra 1831 af Wilhelm Bendz. 39 x 32 cm.
Frederiksborgmuseet,
A 7225.

172
Teaterdirektør Thomas Thaarup (1749-1821) blev ridder af Dannebrog 1809. Han bærer korset i et enkelt bånd, som var almindeligt i århundredets første halvdel. 47,5 x 39,5 cm.
Frederiksborgmuseet,
A 441.

173
Generalpostdirektør grev Sophus Dannekiold-Samsøe (1804-94) med danske dekorationer. Halskorset i Elefant- og Dannebrogordenernes båndfarver er hans embedstegn som ordenskansler, udnævnt

1889. Maleri af J. F. Vermehren 1898. 64,5 x 51 cm.
Frederiksborgmuseet,
A 976.

174
Uniform for officiant i Ordenskapitlet. Fra serien »Danske Uniformer« udgivet 1918 af guldtrækker C. L. Seifert. 50 x 21,5 cm.
Tøjhusmuseet,
1964-645/4.

175
Ordenshistoriograf i galla, 1800-tallets første halvdel. På brystet ses ridderkorset og officianttegnet. Farvetryk efter håndkoloreret tegning i Ordenskapitlet. Originalens mål 37 x 24 cm.

176
Overhofmarskal Carl Løvenskiold (1822-98) malet før 1870 af C. R. Fiebig. Som ordensceremonimester, udnævnt 1867, bærer han overofficianttegnet om halsen. Storkorsbåndet og -bryststjernen er på malet efter, at han var blevet storkorsridder 1876. Sådanne tilføjelser kendes også fra tidligere tid. Brugen af miniaturedekorationer vandt frem, da det blev almindeligt at bære flere landes ordener på én gang. 58 x 48 cm.
Frederiksborgmuseet,
A 4581.

Kat. nr. 48

Cappello

galone,

ripette sono
argento con
ale d'oro

Stempe della
Scarpa

Batticulo

A

Ligaccio

B

Scarpa

a, due forami
per attaccar la Chiave
da Camera

Croce radiata
sul manto

5
6
gall

Corda
d'
Obbedienza
a due fiocchi

ornamento
del fiocco

rafo

Color di
Morganato

Sabino

6-4 Galle

oro e Allarino

5
6

Colori di...